

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Diplomski studij povijesti i pedagogije

Ana Mihaljević

Osijek u Domovinskom ratu

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Diplomski studij povijesti i pedagogije

Ana Mihaljević

Osijek u Domovinskom ratu

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena
povijest

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2017.

Sažetak

Raspad Jugoslavije, rezultirao je sukobima na teritoriju njezinih bivših republika članica, od kojih je svaka težila ostvariti svoje ideološke i teritorijalne ciljeve. Nakon prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj i uspostave nove vlade 1990. godine te raskidanja državnopravnih veza Hrvatske s Jugoslavijom, dolazi do pobune nezadovoljnog dijela Srba na teritoriju Hrvatske, a pobuna prerasta u rat između Hrvatske i Srbije. Obrambeni rat, kojim su Hrvati nastojali obraniti teritorij i državnost, naziva se Domovinski rat. Srbi su vođeni velikosrpskom politikom, koja zadire u teritorij Republike Hrvatske. Hrvatski su branitelji u Domovinskom ratu spriječili takav ishod povijesti, a istok Hrvatske pretrpio je velike materijalne i ljudske gubitke. Grad Osijek, tijekom Domovinskog rata bio je gotovo pust grad, većina civilnog stanovništva izbjegla je u sigurnije krajeve Hrvatske ili u inozemstvo. Iz okolnih okupiranih područja, gotovo je svakodnevno bombardiran i trpio je velike materijalne štete i ljudske gubitke. Usprkos ratnom stanju, kućanstvima u Osijeku bili su osigurani dovodi plina, struje, vode te telekomunikacija, koliko su oštećene mreže dozvoljavale. Osijek je i danas poznat kao „nepokoreni grad“, a za taj su pridjev zaslužni i stanovnici mjesta nadomak Osijeka, koji su u borbama protiv pobunjenih Srba i Jugoslavenske narodne armije pružali otpor s daleko slabijim naoružanjem i ljudstvom.

Ključne riječi: Jugoslavija, Domovinski rat, Republika Hrvatska, Osijek

Sadržaj

Uvod	1
1. Osamostaljenje Republike Hrvatske i početak Domovinskog rata	3
2. <i>Balvan revolucija</i> u istočnoj Slavoniji tijekom 1991. godine	9
3. Opće stanje u Osijeku tijekom Domovinskog rata	11
4. Branitelji u bitkama za oslobođenje vojarni	17
4.1. Oslobođanje vojnog stacionara u Tvrđi	19
4.2. Oslobođanje <i>Doma JNA</i>	19
4.3. Oslobođanje <i>Crvene vojarne</i>	21
4.4. Oslobođanje <i>Bijele vojarne</i>	21
4.5. Oslobođanje vojnog skladišta <i>Lug</i>	23
4.6. Oslobođanje <i>Poligona C</i>	24
5. Ratna događanja u okolici Osijeka u Domovinskom ratu	26
5.1. Borba i pad grada Vukovara	26
5.2. Ratna zbivanja u selu Ivanovac	29
5.3. Tenja prije i tijekom Domovinskog rata	33
6. Ishodi Domovinskog rata	37
Zaključak	39
Literatura	40

Uvod

Domovinski rat u Osijeku, izazvao je masovni egzodus stanovništva tijekom 1991. i 1992. godine, a u Osijeku je, u danima kada je rat bio u najvećem jeku, bilo svega desetak tisuća stanovnika. Tema ovog rada je Osijek u Domovinskom ratu, a u dijelovima rada, razmatra se i stanje u mjestima nadomak Osijeka te stanje u cijeloj Hrvatskoj. U prvom poglavlju, detaljnije se prikazuju politička previranja neposredno prije rata, unutar Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, političke ideje sukobljenih strana i ciljevi određenih političkih smjerova. Nadalje, govori se o prvim višestranačkim izborima u Republici Hrvatskoj te o pobunama Srba, nezadovoljnim uspostavom nove hrvatske Vlade. U drugom poglavlju rada, više riječi bit će o *balvan revoluciji* u istočnoj Slavoniji te mjestima nadomak Osijeka. Treće poglavlje, prikazuje opće stanje u gradu Osijeku tijekom Domovinskog rata. Stanovništvo Osijeka tijekom rata, često se suočavalo s bombardiranjima i granatiranjima iz okolnih okupiranih mjesta. Materijalna šteta bila je velika, a stanovništvo se suočavalo sa svakodnevnim strahom i gubitcima te smrti bližnjih osoba i sugrađana. Osoblje Kliničkog bolničkog centra Osijek, osnovalo je Krizni stožer ratne bolnice Osijek, kako bi bilo što bolje organizirano za svakodnevne hitne intervencije uzrokovane ratnim sukobima. Osječani su nastojali prilagoditi svakodnevni život ratnim prilikama, usprkos čestim višesatnim boravcima u podrumima, skrivajući se od granata te seleći rodbini u sigurnije dijelove grada, ako su oni uopće postojali. Treće poglavlje ovog rada, bavi se oslobađanjem vojarni u Osijeku, koje su bile u posjedovanju Jugoslavenske narodne armije. Oslobođenje vojarni, za Osječane je značilo učvršćenje linije obrane i ostanak u neokupiranom dijelu Republike Hrvatske tijekom cijelog Domovinskog rata. Četvrto poglavlje ovog rada, prikazuje borbu i pad grada Vukovara, koji je dao velik doprinos obrani cijele Hrvatske od srpskog agresora. Važnost grada Vukovara i otpora vukovarskih branitelja, koji su pružili srpskom agresoru u Domovinskom ratu, očituje se u zadržavanju snaga Jugoslavenske narodne armije, koja je preko Vukovara krenula u osvajanje teritorija u unutrašnjost Hrvatske. Tijekom tromjesečne agresorske opsade Vukovara, osječke su se obrambene snage uspjele formirati i organizirati za eventualno približavanje protivnika iz smjera Vukovara. Vukovarska žrtva i tragedija, u Hrvatskoj se obilježava kao jedna od najvećih tragedija u Domovinskom ratu, s velikim stradanjem i patnjama stanovništva. Preostala poglavlja bave se stanjem u selima nadomak Osijeka, Ivanovcu i Tenji, a bit će govora i o Ernestinovu, Laslovu, Korodu, Čepinu i Čelijama. Naime, obrambene formacije u Tenji i Ivanovcu, držale su linije obrane i svakodnevno se suočavale s otvorenim sukobima s

pobunjenim Srbima. Zahvaljujući njihovom doprinosu, Osijek je u Domovinskom ratu ostao nepokoreni grad.

Cilj ovoga rada jest, dati pregled stanja u gradu Osijeku tijekom Domovinskog rata. Pri izradi rada, konzultirana je relevantna literatura autora koji se bave temom Domovinskog rata, a neki od autora, sudionici su u ratnim događajima. Od hrvatskih povjesničara, koji se bave temom Domovinskog rata, ističe se Davor Marijan, koji je napisao velik broj radova vezanih za ovu temu.

1. Osamostaljenje Republike Hrvatske i početak Domovinskog rata

Rat u Republici Hrvatskoj, započeo je takozvanom *balvan revolucijom* 1990. godine, a odnosio se na terorističke akcije militantnog dijela Srba u Hrvatskoj, koji su bili nezadovoljni uspostavljanjem nove hrvatske Vlade.¹ Ti su događaji bili nadahnuti velikosrpskom politikom uz potporu Jugoslavenske narodne armije (JNA). Izvori velikosrpske politike, sežu iz prvog političkog programa Velike Srbije Ilije Garašanina, nazvanim *Načertanije*, koja je 1844. godine predana srpskom knezu Aleksandru Karađorđeviću. Predstavljala je jedan od temeljnih dokumenata srpske povijesti 19. stoljeća, a isključivala je ideju zajedničke države svih Južnih Slavena te zastupala obnovu srpske države koja se temelji na srednjovjekovnoj tradiciji i povijesnom pravu. Ključni je cilj, navedenog velikosrpskog političkog programa, širenje Srbije na okolne države i obnova Dušanovog carstva, a ono znači i posezanje na hrvatsko državnopravno i etničko područje, kao i područje Bosne i Hercegovine.² Također, uz *Načertanije*, jedan od oslonaca velikosrpske ideologije bio je spis Vuka Stefanovića Karadžića pod nazivom *Srbi svi i svuda*, objavljen u Beču, kao dio knjige *Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, 1849. godine. Temelje velikosrpske ideologije, Karadžić postavlja u kulturno-povijesnom obliku te sve štokavce proglašava Srbima, a u religijskom smislu, dijele se na troje te ih ima pet milijuna i između ostalih nabrojanih u izvoru, žive na područjima Banata, Bačke, Srijema, desnom Podunavlju, Slavoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji, Hercegovini, Bosni, Dubrovniku i ostalim područjima.³ Dio pobunjenih Srba, koji su bili pod utjecajem propagande velikosrpske politike iz Beograda, terorizirali su Hrvate, štiteći velikosrpske interese, misleći da brane ugroženo srpstvo, pod patronatom JNA i srpskih lidera. Sama JNA, dala je prilog krvavom raspadu Jugoslavije, a ona je trebala biti zajednička sila svih građana Jugoslavije, uključujući i Hrvate, ali ona je stala na stranu Srbije i radila u interesu srpskih velikodržavnih projekata.⁴

U nastavku, bit će razrađeni događaji koji su neposredno prethodili samom početku Domovinskog rata i uzburkali predratno stanje, u iznutra već raspadnutoj Jugoslaviji. Srpski je lider, Slobodan Milošević, prije početka rata obnašao funkciju sekretara Saveza komunista Srbije, vođen politikom programa Velike Srbije. Program je objavljen u takozvanom *Memorandumu*, Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) 1986. godine, koja zagovara

¹ Gumzej, Jakov, *Od balvana do Daytona*, Nakladničko trgovačko društvo Mato Lovrak, Zagreb, 2000., str. 5.

² Despot, Zvonimir, Tatić, Danijel, *Ideja o Velikoj Srbiji: Od Ilije Garašanina do Tomislava Nikolića, Izvori velikosrpske ideologije, politike i agresije*, Večernji list d.o.o, Zagreb 2012, str. 13.

³ Isto, str. 21.

⁴ Marijan, Davor, „Zamisao i propast napadne operacije Jugoslavenske narodne armije na Hrvatsku u rujnu 1991. godine“, *Časopis za suvremenu povijest* Vol.44, No 2., Hrvatski institut za povijest Zagreb, 2012., str. 251.

ujedinjenje svih Srba u jednoj državi. Budući da su autori *Memoranduma*, bili ugledni članovi SANU-a, utjecali su na srpsku javnost i na opći stav, kako ih ostali narodi u jugoslavenskoj federaciji iskorištavaju ili čak nastoje uništiti kao naciju. Taj je program objavljen baš u vrijeme raspada komunističke države, a srpski su lideri uvidjeli priliku za pretvorbu federalne Jugoslavije u Veliku Srbiju.⁵ Milošević je, 15. lipnja 1989., objavio mnoštvu srpskih nacionalista, okupljenima na proslavi šeststote obljetnice Kosovske bitke na Gazimestanu, da je srpstvo ugroženo i da se mora braniti. Takvim se javnim istupima polako, ali sigurno i sustavno, narušavala Titova Jugoslavija koja je trebala biti sastavljena iz šest ravnopravnih republika i dvije pokrajine, međutim, republike i pokrajine bile su sve manje ravnopravne, ugrožene velikosrpskim nametanjem. Istovremeno proslavi u Gazimestanu, velikosrbi planirali su i dokidanje autonomije pokrajina Vojvodine i Kosova. Masovnim mitinzima srušili su vladajuće garniture u dotad autonomnim pokrajinama Vojvodini i Kosovu, a to su prozvali *dogođanjem naroda*. Obje su pokrajine pripojene Srbiji i time je ukinut Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i izvršen je državni udar, čime započinje raspad Jugoslavije. Istim je načinom smijenjena vlast u Crnoj Gori, a Srbi su smatrali da će Hrvatska, Slovenija, Makedonija i Bosna i Hercegovina slijediti njihov primjer i da će cijela bivša SFRJ postati Velika Srbija.⁶

Franjo Tuđman, shvatio je opasnost u navedenim zbivanjima na jugoslavenskoj političkoj sceni te je 17. lipnja 1989. godine u prostorijama Nogometnog kluba *Borac*, na zagrebačkom Jarunu, osnovao Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ), koja će kasnije odigrati ključnu ulogu u političkim zbivanjima u Republici Hrvatskoj. Osjetivši mogućnost otpora velikosrpskim idejama, Beograd je još 1989. godine, pokrenuo hrvatske Srbe, sklone velikosrpskim idejama, koji spremno započinju s provokacijama i terorizmom.⁷ Tuđmanove ideje i glavni ciljevi bili su jednostavni, a on ih je otvoreno isticao, čime je i pridobio hrvatsku javnost. Prije svega, želio je stvoriti suverenu i demokratsku hrvatsku državu po uzoru na zapadnoeuropske zemlje, nadalje, Hrvatsku je htio integrirati u Europu. Iste su te ciljeve imali i brojni Hrvati, ali te jednostavne ciljeve očito nije bilo lako ostvariti.⁸

⁵ Anzulović, Branimir, *Mit o nebeskoj Srbiji, Polazište osvajačkih ratova i zločina u 20. stoljeću*, Večernji posebni proizvodi d.o.o, Zagreb, 2011., str. 151.

⁶ Despot, Zvonimir, Tatić, Danijel, *Ideja o Velikoj Srbiji: Od Ilije Garašanina do Tomislava Nikolića, Izvori velikosrpske ideologije, politike i agresije*, str.37.

⁷ Gumzej, J., *Od balvana do Dayton*, str. 37.

⁸ Sadkovich, J., James, „Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 40., No.1., Hrvatski institut za povijest Zagreb, 2008.177.-195.str.

Nakon raspada Saveza komunista Jugoslavije 1990. godine, u Hrvatskoj i Sloveniji omogućeni su demokratski izbori kojima je narod odlučio odbaciti komunistički sustav. Tijekom 1990. godine, brojne hrvatske stranke objavljuju svoje programe, a među osnovanim strankama su HDZ, Hrvatski socijalno liberalni savez (HSLS), Hrvatska seljačka stranka (HSS), Istarski demokratski savez (IDS), Stranka demokratskih promjena (SDP), Savez socijalista Hrvatske i druge stranke, a pred prve demokratske izbore u Hrvatskoj bilo ih je registrirano oko trideset. Narod se sve više okupljao na javnim demonstracijama i mirnim prosvjedima s ciljem uvođenja demokratskih promjena i tražeći život dostojan čovjeka. Nadnevak 24. i 25. veljače 1990. godine, održan je Prvi opći sabor HDZ-a, s više od dvije tisuće sudionika iz Hrvatske i svijeta. Glavna poruka sabora, bila je poziv svim Hrvatima na borbu za aktualno i neotuđivo pravo hrvatskoga naroda, unutar njegovih povijesnih i prirodnih granica, na samoodređenje i raskidanje svih veza s velikosrbima i njihovom tamnicom naroda, misleći pritom na Jugoslaviju. Nadalje, 18. ožujka 1990. godine, HDZ je održao legalan skup u Benkovcu, gdje se skupilo oko petnaest tisuća ljudi, a skup su ometali pobunjeni Srbi, mašući četničkim amblemima i rojalističkim slikama te slikama Slobodana Miloševića. Pripadnici JNA i milicije nisu nastojali održati javni red i mir, što im je bila zadaća, već su podupirali i ohrabivali srpske pobunjenike i izgednike. Brojne hrvatske stranke, 21. ožujka 1990., pozivaju građane Hrvatske da se uključe u demokratske promjene i glasaju na izborima koji će biti raspisani u dva kruga, odnosno 22. i 23. travnja te 6. i 7. svibnja 1990. Pobunjeni Srbi, potaknuti politikom iz Beograda, provociraju i nastoje hrvatske stranke uvući u sudjelovanje u izgedima kako bi spriječili demokratske izbore ili bar iznudili izbacivanje određenih stranaka iz sudjelovanja u izborima.⁹

U Hrvatskoj je na prvim demokratskim višestranačkim izborima, pobijedio HDZ, na čelu s Franjom Tuđmanom. Vojne su vlasti SFRJ, prema nalogu Slobodana Miloševića i predstavnika Srbije u Predsjedništvu SFRJ te njegova predsjednika Borislava Jovića, na rezultate izbora u Hrvatskoj reagirale razoružanjem Hrvatske, odnosno hrvatske Teritorijalne obrane. Razoružavanje je izvršeno 23. svibnja 1990. godine, bez suglasnosti i znanja Predsjedništva SFRJ, odnosno protuzakonito.¹⁰ Na konstituirajućoj sjednici višestranačkoga sabora, 30. svibnja 1990. godine, Sabor Republike Hrvatske za predsjednika Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske izabrao je Franju Tuđmana. Pridjev *socijalistička*, uklonjen je iz naziva države 25. srpnja 1990., kad su usvojeni amandmani na Ustav Republike Hrvatske,

⁹ Gumzej, J., *Od balvana do Dayton*, str. 43., 44., 45.

¹⁰ Pek, Branko, Lang, Slobodan, *Pravo na dom*, Studio HS Internet d.o.o, Osijek, 2011., str. 12.

utvrđeni grb i zastava te prihvaćeni novi nazivi državnih dužnosti poput predsjednika, Vlade Republike Hrvatske, ministar i drugi. Zbog terorističkih i pobunjeničkih ispada dijela Srba u Hrvatskoj koji su bili pod utjecajem velikosrpske propagande i nametanja srbijanskog vodstva, koje se očitovalo u protuustavnim odlukama Predsjedništva i Skupštine Socijalističke Republike Srbije, odnosno pokušaja centralizacije i jačanja gospodarskog i političkog utjecaja Srbije na račun drugih republika u federaciji, hrvatsko i slovensko vodstvo predložile su preustroj SFRJ u konfederalnu državu. Nakon odbijanja preustroja od strane srpskog vodstva, Slovenija i Hrvatska krenule su u proces osamostaljenja. Sabor Republike Hrvatske, 22. prosinca 1990. godine, proglasio je novi Ustav Republike Hrvatske te je 25. lipnja 1991. na temelju referenduma održanog u svibnju 1991. godine usvojio Deklaraciju o uspostavi suverene i samostalne Republike Hrvatske. Stupanje na snagu Deklaracije odgođeno je na tri mjeseca, kako bi se mogli nastaviti pregovori o mirnom rješavanju krize u Jugoslaviji.¹¹

Slobodan Milošević, predvodio je pobunjene Srbe i dio Crnogoraca u ideji protiv samostalnosti hrvatskog naroda i u nastojanju ostvarenja velikosrpskih težnji. Ubrzo nakon proglašenja samostalnosti Republike Hrvatske, u skladu s dogovorom srbijanskog političkog vodstva i vodstva JNA, terorističke akcije srpskih pobunjenika i ekstremista u Hrvatskoj postale su otvorena agresija JNA i srpskih paravojnih formacija na Republiku Hrvatsku i nevine ljude koji u njoj žive. Naime, Borislav Jović u svojoj knjizi *Posljednji dani SFRJ: Izvodi iz dnevnika*, zapisao je da od tadašnjeg saveznog sekretara za obranu, Veljka Kadijevića, traže da se glavne snage JNA koncentriraju na crti Karlovac-Plitvice na zapadu; Baranja, Osijek, Vinkovci-Sava na istoku i Neretva na jugu te da na taj način pokriju sve teritorije gdje žive Srbi do potpunog eliminiranja Hrvata i Slovenaca iz vojske. U dokumentima JNA iz 1991. godine, vidljivo je da planovi stratega JNA nisu bili koncentrirani samo na pokrivanje teritorija istočne i zapadne Slavonije gdje žive Srbi, već se njihovo djelovanje i napadi produžuju i prema Varaždinu i Koprivnici.¹² U tim planovima, istok Hrvatske, grad Osijek i okolna mjesta imali su vrlo važnu ulogu u zadržavanju JNA, sile koja je odlučila prodrijeti u srece Hrvatske i nametnuti srpske interese Hrvatima. Mjesta nadomak Osijeka, držala su prvu liniju obrane, koja je presudila daljnjem odvijanju tijeka rata, ne dozvolivši protivniku osvajanje Osijeka i daljnji lak prodor prema unutrašnjosti Hrvatske. Vidljivo je i jasno kako je JNA, koja je trebala biti zajednička vojska u Jugoslaviji i štititi interese svih republika, isključivo pod utjecajem srpske politike i zastupa interese srpskih političara. Stoga je u potpunosti opravdana težnja hrvatskog naroda i

¹¹ Pek, Branko, Lang, Slobodan, *Pravo na dom*, Studio HS Internet d.o.o, Osijek, 2011., str. 13.

¹² Isto, str. 14.

političara za osamostaljenjem, s ciljem izbjegavanja srpske hegemonije unutar zajedničke države. U ljeto 1991. godine, JNA je napala Sloveniju, a ubrzo i Republiku Hrvatsku.¹³ Napad zrakoplova JNA, 7. listopada 1991. na Banske dvore, sjedište Vlade Republike Hrvatske, jasno je dao do znanja Hrvatskoj o namjerama prosrpskog vodstva JNA. Nisu birali način niti sredstva provođenja svojih namjera, a jedna od namjera bila je i ubojstvo predsjednika Republike Hrvatske, Franje Tuđmana. To je pokazalo da srpski političari nemaju namjeru mirnog rješavanja jugoslavenske krize. Nakon tog događaja, saborski su zastupnici na zasjedanju Hrvatskog Sabora, idućeg jutra, 8. listopada 1991. godine, u podrumu zgrade Ine, gdje su se nalazili zbog opasnosti od ponovnog napada zrakoplova JNA, proglasili neovisnost Republike Hrvatske. Tih je dana istekao i tromjesečni moratorij na Odluku o odcjepljenju Republike Hrvatske od SFRJ. Novouspostavljenoj Republici Hrvatskoj, u to je vrijeme bio nametnut međunarodni embargo na uvoz oružja i vojne opreme, odnosno potkraj rujna Vijeće sigurnosti UN-a prihvaća rezoluciju o embargu na isporuku oružja za prostor Jugoslavije, a to je označavalo pomoć agresorima koji je već raspolagao oružjem, dok je žrtvi mogućnost obrane bila smanjena.¹⁴ Među Zaključcima koje je Sabor Republike Hrvatske toga dana donio, posebno se ističu sljedeći: da su Republika Srbija i takozvana JNA izvršile oružanu agresiju na Republiku Hrvatsku te da se Hrvatska prisiljena braniti raspoloživim sredstvima; JNA je proglašena agresorskom i okupatorskom vojskom te mora bez odgađanja napustiti teritorij Republike Hrvatske koji je privremeno zauzela; Sabor RH zahtijeva od bivše JNA da bez odgađanja pusti građane Republike Hrvatske s odrađivanja vojnog roka i sloboda odlazak njihovim domovima.¹⁵

Tijekom 1991. godine, diljem Hrvatske događaju se pobune dijela nezadovoljnih Srba, nakon kojih je hrvatskom vrhovništvu bilo jasno da u što kraćem roku trebaju ustrojiti vlastite oružane snage. Postojeće postrojbe Ministarstva unutarnjih poslova (MUP) nisu više operativno i organizacijski mogle nositi teret obrane Republike Hrvatske, stoga u travnju 1991. godine započinju intenzivne pripreme oko formiranja hrvatskih oružanih snaga. Te su naoružane vojne formacije nazvane Zborom narodne garde (ZNG). Hrvatska je formalno-pravno bila u sastavu SFRJ te je valjalo žurno uskladiti zakonske propise koji reguliraju probleme sigurnosti i obrane. Dana 18. travnja 1991. godine, Sabor Republike Hrvatske, donio je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima, gdje se za zaštitu ustavnog poretka, uz postojeće

¹³ Gumzej, J., *Od balvana do Dayton*, str. 17.

¹⁴ Sučić, Stjepan, „Strategijske značajke Domovinskog rata tijekom 1991.“, *National security and the future*, Vol.12., No 4., Udruga svetog Jurja, Zagreb, 2011. str. 70.

¹⁵ Pek, B., Lang, Slobodan, *Pravo na dom*, str. 15.

policijske snage, spominje i ZNG kao profesionalna oružana formacija vojnog ustroja, a koja služi za provedbu obrambeno-redarstvenih dužnosti pod nadležnosti Ministarstva obrane.¹⁶ Nakon ustrojavanja ZNG-a, Tuđman daje zapovijed da se odmah mora ustrojiti i vojna policija. Tom se odlukom, od 13. studenoga 1991. i na temelju ustrojstva Ministarstva obrane RH i HV-a u sklopu sektora za sigurnost Ministarstva Obrane RH, ustrojava Uprava vojne policije.¹⁷

¹⁶ *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga RH, Zagreb, 2012., str. 30.

¹⁷ *Vojna policija u Domovinskom ratu*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, 1998., str. 22.

2. *Balvan revolucija u istočnoj Slavoniji tijekom 1991. godine*

Balvan revolucija dobila je naziv po događaju u Kninu, 17. kolovoza 1990., kada Srbi postavljaju balvane na prometnice, a kasnije je na tom području proglašena srpska autonomna krajina.¹⁸ Prema projektu Velike Srbije, hrvatska područja u kojima su naseljeni Srbi, protiv nove su vlasti u Hrvatskoj odgovorile pobunom. U općinama u kojoj je bilo većinsko srpsko stanovništvo proglasili su autonomiju i odbijali lojalnost novoj Vladi Republike Hrvatske. Pod svoju su vlast stavili državni aparat i policiju, a u tome im je pomagala lokalna samouprava iz socijalizma, po kojoj općinske skupštine imaju pravo zapovijedanja i policijom i jedinicama teritorijalne obrane. Već je spomenuta prva srpska pobuna u Kninu, a nakon nje, tijekom 1991. godine pobuna se proširila na Liku, Kordun, Baniju, Slavoniju, Baranju i Zapadni Srijem. Tamo su formirane srpske autonomne oblasti, koje su se izdvojile iz Hrvatske i pripojile Srbiji, odnosno Jugoslaviji.¹⁹ Ti su i slični događaji bili diktirani izravno iz Beograda, a tako je i otvoreno započela agresija na Hrvatsku. Ti su događaji imali izravan utjecaj na razvoj predratne situacije u istočnoj Slavoniji. Motivirani i ohrabreni, srpski pobunjenici u Borovu Selu 2. svibnja 1991. ubili su dvanaest hrvatskih policajaca. Naime, u noći s 1. na 2. svibnja, na prilazu u Borovo Selo napadnute su dvije policijske ophodnje i zarobljena su dvojica hrvatskih policajaca. Trinaest redarstvenika kreće u potragu za zarobljenim kolegama nakon neuspjelih pregovora o njihovom oslobađanju. Policajci 2. svibnja uspijevaju doći do središta sela i pred mjesnom zajednicom razoružavaju dvojicu civila i bivaju dočekani u zasjedi. Srpski pobunjenici mučki su ubili i masakrirali dvanaest specijalaca MUP-a, a ranjen je još dvadeset i jedan pripadnik jedinica specijalne namjene MUP-a Hrvatske.²⁰ JNA i pobunjeni Srbi iz Hrvatske i pobunjenici iz Srbije ulaze u Borovo Selo i time stvaraju tampon zonu te taj prostor izuzimaju iz hrvatske vlasti.²¹ Oružani sukob u Borovu selu označio je masovnu pobunu i odmetanje sela naseljenih srpskim stanovništvom u općinama Vukovarskoj i Vinkovačkoj, a u narednih nekoliko tjedana postavljaju se eksplozivne naprave po privatnoj i društvenoj imovini uz prisutnost dnevnih i noćnih puškaranja, a pojavljuju se i barikade koje priječe promet čime pobunjeni Srbi vrše nadzor nad prometnicama.²² Istok Hrvatske, kojemu je pripadala i nekadašnja Općina Osijek, a danas Osječko-baranjska županija, jedini je prostor Republike Hrvatske koji je 1991. godine graničio sa Srbijom. Također, srpskim napadačima bilo je

¹⁸ Topić, Dario, Špišić, Davor, *Slavonska krv*, NIP Glas Slavonije, Osijek, 1992., str. 21.

¹⁹ Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 754.

²⁰ Topić, D., Špišić, D., *Slavonska krv*, str. 21.

²¹ Sršan, Stjepan., *Povijest sela i župe Ivanovac*, Državni arhiv u Osijeku i Rkt, župni ured Ivanovac, Općina Antunovac i Općina Ernestinovo, Osijek, 2004., str. 67.

²² Marijan, Davor, „Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia Slavonica*, Vol.2, No.1. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002., str. 373.

povoljno napadati istočni dio Slavonije i zbog velikog broja sela i naselja s većinskim srpskim stanovništvom, osobito u selima između Vinkovaca, Vukovara, Osijeka te u Baranji. Obrana grada Osijeka bila je od 1990. spremna za buduće ratne okršaje, ali ta je sprema bila dovoljna za bliže prilaze grada i sami grad, ali ne i za većinu prostora nekadašnje Općine Osijek. Pod okupaciju srpskih agresora, veći dio naselja Tenja stavljen je još početkom srpnja 1990. Tenja se dijeli na Staru i Novu Tenju. Stara Tenja, s većinskim srpskim stanovništvom u predratno i ratno vrijeme bilo je okupljalište pobunjenih Srba iz Tenje, okolnih mjesta i Srbije. Pod kontrolom hrvatske strane ostaje dio Nove Tenje. Tako Srbi gradu Osijeku prilaze s južne strane i počinju stezati okupatorski obruč. Srbi najprije od Općine Osijek odsijecaju njen istočni dio, Dalj-Erdut-Aljmaš, postavljanjem barikada u naselju Bijelo Brdo, te ga početkom kolovoza i zauzimaju. Srpski pobunjenici na grub način ubijaju četrdesetak pripadnika ZNG-a, hrvatske policije i civila. Hrvatski narod napušta svoje domove iz spomenutih područja, postaju prognanici i iz naselja Aljmaš, Erdut i Dalj dolaze u Osijek šlepovima Dunavom i Dravom. Nakon zauzimanja Aljmaša, Erduta i Dalja, srpski agresor stvara preduvjete za napad na grad Vukovar i sa sjeverne strane na Vinkovce.²³ Nadalje, s baranjske strane u svibnju 1991. godine, mogao se naslutiti blagi miris aneksije, kako je i glasilo podnaslov članka iz *Glasa Slavonije* objavljen 11. svibnja 1990. Prema pisanju *Glasa Slavonije* od 10. svibnja 1991., mještane Batine tog su jutra probudili tenkovi JNA, koji su se kretali iz Sombora Mostom 51. divizije.²⁴ Vojska je kopala rovove pored raskrižja koje vodi na most preko Dunava, a mještanima Batine nisu davali nikakve informacije o razlozima njihove prisutnosti, stoga su mještani smatrali da ih JNA štiti od mogućih dolazaka pobunjenih skupina iz Srbije. Vojska je danonoćno zaustavljala vozila na ulaznom raskrižju prema Dražu, Batini i Zmajevcu. Uzevši u obzir okolnosti i zbivanja u Borovu Selu nekoliko dana ranije i pogibije dvanaest redarstvenika MUP-a, Slavonci se pitaju koja je svrha oklopnih transporterata JNA, koga štite i brane, ako srpski pobunjenici u svakom trenutku mogu prijeći Dunav i svakodnevno ga prelaze i izvode terorističke akcije po slavonskim selima. Preživjeli redarstvenik MUP-a, koji je stradao u Borovu Selu, izjavio je kako još uvijek ne može razlučiti je li ga ranio civil srpski pobunjenik ili pripadnik JNA.²⁵ Okupatorski obruč oko grada Osijeka sve se više stezao, a prevažnu ulogu u odgađanju dolaska okupatorskih snaga do samog grada Osijeka imala je hrabra obrana grada Vukovara, koja je pod gotovo devedesetodnevnom opsadom zadržala okupatorsku vojsku i kupila vrijeme za pripremu obrane ostalih dijelova Hrvatske.

²³ <http://hcz-zu.hr/osijek-u-domovinskom-ratu-osijeku-do-sijecnja-1992-g/>

²⁴ Topić, D., Špišić, D., *Slavonska krv*, str. 23.

²⁵ Isto, str. 24., 25.

3. Opće stanje u Osijeku tijekom Domovinskog rata

Grad Osijek prije Domovinskog rata bio je središte Općine Osijek i Zajednice općina Osijek. Sam grad Osijek imao je 104.761 stanovnika 1991. godine, dok je Općina Osijek imala 165.253 stanovnika, a po nacionalnom sastavu u Općini Osijek živjelo je 67,1% Hrvata i 20% Srba, dok je u gradu Osijeku bilo 70,9% Hrvata i 15% Srba. Osijek je uz Vukovar i Vinkovce bio na posebnom udaru velikosrpske agresije, budući da su to jedini teritoriji u Republici Hrvatskoj koji su graničili sa Srbijom. Porastom međuetničke napetosti, zbog sukoba JNA i pobunjenih Srba s Hrvatima, bilo civilima, bilo hrvatskim snagama, sukobi su bili sve češći i u istočnoj Slavoniji zbog brojnosti Srba i činjenice da su u brojim slavonskim selima i naseljima bili većinsko stanovništvo. Budući da se Osijek nalazi na Podravskoj magistrali i plovnom dijelu rijeke Drave, Osijek je bio vrlo važna točka za napredovanje velikosrpskog agresora prema unutrašnjosti Hrvatske.

Hrvatske snage koje su u rujnu 1991. godine branile Osijek, bili su pripadnici 106. brigade ZNG, dva bataljuna 3.br. ZNG-a, dvije čete Specijalne jedinice policije (SJP) Policijske uprave (PU) Osijek, nekoliko četa Narodne zaštite (NZ) i jedna četa Hrvatskih obrambenih snaga (HOS), kasnije preimenovana u 3. bataljun 106. br. ZNG-a. Prve aktivnosti oko utemeljenja specijalnih postrojbi u Osijeku započele su u veljači 1991. godine, a početkom ožujka i službeno je osnovana Specijalna jedinica PU Osijek. Iste godine u travnju, u Općini Osijek, osnovani su nenaoružani Dragovoljački odredi Narodne zaštite, a u lipnju su osnovane prve vojne postrojbe u Osijeku, a to su bili 1. bataljun 3. brigade ZNG-a, te 1. i 2. bataljun 106. brigade ZNG-a, a njihov prvi zapovjednik bio je Eduard Bakarec, bivši komandant Osječke partizanske brigade Teritorijalne obrane (TO). Grad Osijek bio je sjedište obrane istočne Hrvatske, stoga je u Osijeku 18. srpnja 1991. osnovano Zapovjedništvo ZNG-a za istočnu Slavoniju, koje je 21. srpnja počelo djelovati kao Štab za obranu Slavonije i Baranje.²⁶

Tijekom mjeseca kolovoza pravac Bijelo Brdo – Sarvaš – Tenja, najviše je ugrožavalo sigurnost grada Osijeka te u Baranji oko Belog Manastira, a oko Osijeka uočena su neprestana kretanja određenih četa JNA koje su se organizirale na području zloglasnog *Poligona C*. Linija obrane grada pomaknula se do prigradskih naselja na lijevoj obali Drave, Tvrđavice i Podravlja, nakon okupacije Baranje koja se dogodila 22. kolovoza. JNA je time dodatno unaprijedila svoj položaj i ostvarila preduvjete za potpuno okruživanje Osijeka, a okupatorski se obruč u to

²⁶ Mihanović, Ivan, „Borba za vojarnu i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 11.-31., Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski i Turk, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 2016. str. 13.

vrijeme sve više stezao i oko grada Vukovara. Osijek je tijekom rujna 1991. godine bio gotovo svakodnevno granatiran iz okolnih sela, prema nekim procjenama između sedam stotina i tisuću petsto granata dnevno. Osijek je granatiran iz smjera Baranje, s istoka iz Bijelog Brda i Klise, s jugoistoka iz Stare Tenje, ali i iz uporišta JNA koje su bile raspoređene u samom gradu. Hrvatske snage u Baranji, sve do 6. rujna trebale su izbjegavati otvoreni sukob s JNA i čekati zapovijed Zapovjedništva ZNG-a za istočnu Slavoniju.²⁷ Dotad, vojarne JNA Osječanima zadaju teškoće te prisutnost JNA u gradu često je onemogućavala normalan tijek života. Kobnog 27. lipnja 1991. godine, tenkovi i oklopna vozila iz Bijeke vojarne demonstriraju svoju snagu gradom i paradiraju Vukovarskom ulicom, pritom uništavajući automobile i ranjavajući civile. Osječani su, nezadovoljni tim razvojem događaja, prosvjedovali na raskrižju Vukovarske i Trpimirove, tada Kleinove ulice. U znak prosvjeda, Osječanin Branko Breškić parkirao je svoj automobil marke Fiat na cestu ispred tenka, misleći da će pritom zaustaviti silu. Tenk je zdrobio automobil pred ogorčenim Osječanima, crveni „fićo“ postao je legenda, a u Osijeku je dvadeset godina nakon tog događaja dobio i svoj spomenik. Navedeni je događaj snimljen, a snimka je ubrzo obišla svijet, prikazujući agresiju JNA nad Osječanima kojima je postalo jasno da počinje rat. Istog su dana, pripadnici JNA iz *Bijeke vojarne* pucali na građane i ranili 25 civila. Osječani tijekom cijelog ljeta 1991. godine pa i više od godinu kasnije, nisu imali mira od uznemirujućih događaja u Osijeku i okolici grada niti od loših vijesti iz ostatka Hrvatske. Naime, u pokušaju mirnih pregovora za uklanjanje barikada s pobunjenim srpskim mještanima Tenje, u osobnom automobilu 2. srpnja 1991. godine ubijeni su Josip Reihl-Kir, načelnik Policijske uprave Osijek, Goran Zobundžija, potpredsjednik Izvršnog vijeća Skupštine općine Osijek i Milan Knežević, djelatnik Policijske uprave Osijek. Automobil je izrešetan s 28 metaka na samom ulazu u Tenju. Četvrti suputnik u automobilu, Mirko Tubić, predsjednik Mjesne zajednice Tenja ranjen je u nadlakticu. Nekoliko dana ranije, Reihl-Kir s mještanima Bijelog Brda uspio je postići dogovor o uklanjanju barikada s naoružanim civilima, ali kako 2. srpnja 1991. tvrdi *Glas Slavonije*, barikade su i dalje držali naoružani civili i onemogućavali uobičajeno kretanje mjestom.²⁸

Nakon pada Dalja, Erduta i Aljmaša 1. kolovoza 1991., Osijek prima velik broj prognanika. Od 13. rujna Osijek je napadnut artiljerijskim napadnom koji je trajao pet dana, a na Osijek je bačeno više tisuća granata iz topova, tenkova, bazuka i sličnih oružja. Nakon tih događaja, JNA se povlači iz Osijeka. Kako su agresori napredovali u Vukovaru, obrambena linija Osijeka se povlačila skroz do predgrađa grada. Nakon pada Vukovara, započinje egzodus

²⁷ Mihanović, I., „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 14.

²⁸ Topić, D., Špišić, D., *Slavonska krv*, str. 46., 48.

građana Osijeka, koji postaje pust grad s oko dvadeset tisuća ljudi. Preostalo stanovništvo u gradu bilo je u funkciji obrane. Svakodnevno su provodili sate u podrumima strepeći od agresorskih napada, dok je njihova odgovornost na radnim mjestima rezultirala redovitom opskrbom vodom, plinom, strujom, prehrambenim proizvodima. Tijekom ratnih razaranja, sve su gradske i javne službe radile, ali s izmijenjenim radnim vremenom, prilagođenom ratnim uvjetima. Tramvaji i autobusi nastojali su normalno prometovati te staju tek na znak uzbune, a tijekom rata uništeno je oko 12 tramvaja i 20 autobusa. Nastojanje Osječana za vođenjem što normalnijeg života, usprkos ratnim strahotama, postao je svojevrsan pokret otpora. Uvela se i zabrana kretanja kroz grad od 20 do 5 sati. Zbog teških uvjeta proizvodnje i transportnih troškova, na području Osijeka u listopadu 1991. godine maloprodajne cijene životnih potrepština porasle su za 100%, a bez pomoći Caritasa, Crvenog križa, Štaba civilne zaštite, mjesnih zajednica i pojedinaca, bilo bi nemoguće preživjeti sve probleme opskrbe. Vitalne gradske službe svakodnevno su bile pod posebnim pritiskom i imale su posebno težak zadatak. Gotovo bez zastoja tekla je opskrba strujom, plinom, toplinskom energijom i vodom, iako su spomenuti vodovi često trpjeli razna oštećenja tijekom ratnih razaranja. Radnici osječkog Vodovoda u domoljubnom su zanosu i stručno-profesionalnim pristupom rješavali naizgled nerješive poteškoće. Osijek je usprkos devetomjesečnom kontinuiranom razaranju bio ukupno samo 192 minute bez vode. Također, radnici Hrvatske elektroprivrede, imali su zadatak održavati mrežu struje i Osječani su samo trenutno ostajali bez struje, dok se UNIKOM Osijek brinuo za životinje u Zoološkom vrtu, te su zahvaljujući njihovoj brizi i radu spašene mnoge životinje i velik broj rijetkih životinjskih vrsta spašen je od izumiranja. Medicinska skrb građanima je za vrijeme Domovinskog rata pružana na zavidnoj razini, a najveći se dio liječenja obavljao u podrumima Kliničke bolnice Osijek.²⁹ Velik dio prostorija Kliničke bolnice Osijek stradao je 13. rujna 1991. godine, kad je Osijek zasut tenkovskim i minobacačkim granatama iz *Bijele vojarnje* i s *Poligona C*, iz Tenje, Bijelog Brda, Darde i drugih mjesta iz okolice Osijeka. Tada je iz neposredne blizine nanesena ogromna šteta bolničkim odjelima Ginekologije, Porodništva, Pedijatrije, Transfuzije, Centralne ljekarne, a ubijena je jedna medicinska sestra, dok su ranjeni jedna liječnica i pripadnik bolničkog osiguranja. Taj su dan ubijena četiri civila, a ranjenih je bilo više od sedamdeset osoba, među kojima je bio i jedan pripadnik Specijalne jedinice policije. Uništeni su i teško oštećeni infrastrukturni bolnički, energetske i mnogi stambeni objekti. Pod neprestanim granatiranjem, osječki je bolnički tim radio u iznimno teškim uvjetima. Upravo su oni zaslužni što broj žrtava nije bio još veći u gradu

²⁹ <http://www.hkv.hr/domovini/domovinski-rat/2087-zaboravljeni-osijek-u-vrijeme-domovinskog-rata.html>

Osijeku tijekom granatiranja i kriznih situacija. Požrtvovno su spašavali ranjene suborce i civile. Dana 27. lipnja 1991. godine, formiran je Krizni stožer ratne bolnice Osijek. Za direktora Ratne bolnice, izabran je primarius, doktor Janoši Krešimir, koji je specijalizirao kirurgiju i ortopediju, a dobro je poznao i anesteziju. Ratnu su bolnicu činili odjeli za Kirurgiju, Traumatologiju, Ortopediju, Maksilofacijalnu kirurgiju, Očnu kirurgiju i Zavod za transfuziju krvi. Doktor Janoši, pravodobno je obavio pripreme za preseljenje Zavoda za transfuziju krvi iz zgrade na južnoj strani Ulice Matije Gupca u prostor današnje Pedijatrije, a Ortopedija je iz Vile Batori u krug bolnice premještena još ranije. Osječka bolnica suočila se i s napuštanjem radnih mjesta te je već u svibnju 1991. godine, odjel Ortopedije ostao bez 60% liječničkog i drugog osoblja, među tim je osobljem bilo i dosta Srba, vjerojatno svjesnih kakav scenarij očekuje grad Osijek i cijelu Hrvatsku u narednim mjesecima i godinama. Također, centralna je ljekarna primjereno opremljena. Tijekom ratnih razaranja, ranjeni i ozlijeđeni dovoženi su u podrumski hol ispod Odjela kirurgije. Doktor Janoši pregledavao je pacijente, određivao hitnost intervencije i na koji odjel treba smjestiti ozlijeđene. U to su vrijeme radile četiri operacijske sale. Tijekom oslobađanja vojarni, osječko je osoblje radilo pet dana i noći bez odmora, dok su prostor i svi objekti bolnice bili neprekidno granatirani.³⁰ Krizni stožer Ratne bolnice Osijek činili su Krešimir Glavina, zapovjednik kriznog stožera, Mladen Pajtler, zamjenik zapovjednika kriznog stožera te članovi kriznog stožera, Terezija Farkaš, Antun Tucak, Krešimir Janoši, Josip Hanzer, Blanka Virković-Žunec i Željko Balkić.³¹ Granatirajući osječku bolnicu, neprijatelj nije poštivao odredbe Ženevske konvencije, a isto tako nije imao poštovanja ni prema mrtvima, a to je pokazano granatiranjem groblja, čak i tijekom pokapanja mrtvih. Na osječku je bolnicu u prva četiri mjeseca granatiranja palo oko tri stotine i pedeset granata. Na nišanu agresorskih topova svakodnevno su bili i Stanica hitne medicinske pomoći, koja je svakodnevno imala izuzetno puno posla i bolnička vozila.

Osječani su moral i motiviranost, tijekom teških dana Domovinskog rata, nastojali zadržati kulturnim i umjetničkim akcijama i manifestacijama. Time su nastojali osvjetliti hrvatsku kulturnu tradiciju i doprinijeti očuvanju kulturnog i nacionalnog identiteta, koji je neprijatelj uporno i silovito nastojao uništiti i baciti u vječni zaborav. Za vrijeme rata bili su održavani čak i koncerti, primjerice koncert Beethovenove simfonije Eroica u crkvi sv. Petra i Pavla. Također, slični događaji održavali su se širom Hrvatske, u nastojanju podizanja morala i zajedništva, a u akcijama su sudjelovali mnogi pjevači, glumci, sportaši, političari, osobe iz

³⁰ Vrbanac, V., Koščak, M., *Osječki rujun 1991., Kazivanja osječkih branitelja – izravnih sudionika u bitkama za oslobađanje vojarni*, str. 11., 142.

³¹ Isto, 143. str.

javnog života cijele Hrvatske.³² Nacionalni ponos i otpor sili i agresoru jačao je spoznajom da Osječani nisu napušteni u svojoj nesreći, a inat je radio u svakom trenutku pri pomisli na potpuno opkoljeni Vukovar, koji osim materijalnih stradanja i potpunog razaranja, proživljava sumrak ljudskosti i humanosti, agresor ga je u potpunosti odcijepio od ostatka Hrvatske i svijeta, drži ga u oskudici od vode, hrane, plina, higijene, granatira bolnicu i ubija i muči civile i hrabre branitelje. U tom se gradu, herojskom, život nije mogao odvijati ni blizu normalnom.³³

Dijelovi Osijeka mjesecima su tijekom rata bili izloženi svakodnevnim razaranja i granatiranjima iz smjerova Tenje, Bijelog Brda, zloglasnog *Poligona C*, Baranje, a snajperisti su neprestano ciljali stanovnike i Osječani ni u jednom trenutku nisu bili sigurni. Stanovnici osječkog naselja Jug II, dugo su bili simbol civilnog mučeništva tijekom rata, budući da je naselje vrlo često bilo granatirano i ciljano metcima s rubnih dijelova grada. U rujnu 1991. i naselje Filipovica našlo se na udaru stradavanja, budući da se nalazi u blizini *Poligona C*, a iz njega se svakodnevno iskazivala sila svih raspoloživih oružja kojeg su neprijatelji posjedovali u vojarni, pri čemu su stradavali nenaoružani građani. Filipovica je također bila na dometu Stare Tenje, Klise i Darde.³⁴

U Osijeku je početak školske godine 1991./92. odgađan više puta zbog evidentnog ratnog stanja. Škole, vrtići i ostale obrazovne ustanove zbog svakodnevnih granatiranja i požara postale su neupotrebljive za bilo kakvu vrstu rada i potpuno nesigurne za boravak djece. U Zavodu za školstvo u Osijeku osmišljena je Radio škola, koju je emitirao Hrvatski radio, Studio Osijek, a trajala je od 14. listopada do 14. studenog 1991. godine. Osmišljena je kao informativna nastava za učenike osnovnih škola, a kada je postalo sasvim jasno da nastava ni u osnovnim niti u srednjim školama ne može početi, organiziran je smještaj učenika i nastavnika po sigurnijim krajevima Hrvatske i europskim zemljama poput Češke, Slovačke, Slovenije, Mađarske, Austrije i Njemačke. Bio je to odgovoran i složen posao, a u otprilike sedamdeset autobusa, prevezeno je oko 3350 djece i učenika osnovnih i srednjih škola na sigurnija mjesta.³⁵

Nakon uspješnog napada na vojarne, 17. korpus praktički je nestao iz Slavonije, ali najteži dani za Osijek tek su slijedili. Osijek je trebao započeti svoju sustavnu obranu ojačan naoružanjem i konsolidiranom crtom obrane. Osijeku je u studenom i prosincu zaprijetilo

³² <http://www.hkv.hr/domovini/domovinski-rat/2087-zaboravljeni-osijek-u-vrijeme-domovinskog-rata.html>

³³ Mihanović, I., „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 28.

³⁴ Filipi, Mario, *Na istočnom pragu Domovine (Slavonija, ljeto/jesen 1991.-kamenom i perom)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2006. str. 124.

³⁵ <http://www.hkv.hr/domovini/domovinski-rat/2087-zaboravljeni-osijek-u-vrijeme-domovinskog-rata.html>

potpuno okruženje nakon okupacije Sarvaša, Nove Tenje, Antunovca, Ernestinova i Laslova te približavanjem JNA prema prometnici Đakovo-Osijek. Akcije oslobađanja vojarni i vojnih objekata imale su važan značaj za obranu grada Osijeka i dijela istočnoslavonske bojišnice te predstavljaju jedan od najvažnijih događaja za obranu grada u Domovinskom ratu. U takvom je stanju Osijek dočekaio potpisivanje Sarajevskog primirja 2. siječnja 1992. godine, čime je konačni uspjeh obrane grada formalno postignut. Zahvaljujući snažnoj utvrđenosti obrane, osobito na južnim i istočnim prilazima, Osijek je ostao „nepokoreni grad.“³⁶

³⁶ Mihanović, I., „Borba za vojarnu i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 28.

4. Branitelji u bitkama za oslobođenje vojarni

Osijek je u geostrategijskom smislu oduvijek bio značajan za cijelu Jugoslaviju. Također, tijekom Domovinskog rata, imao je značajno mjesto u planu napada na Hrvatsku. U Osijeku su snage JNA bile raspoređene po osječkim vojarnama, a bilo ih je sedam, uključujući i skladišta u okolnim mjestima izvan samog grada. Snage JNA, koje su bile raspoređene u Osijeku, zapovjedno su potpadale pod Tuzlanski korpus. Pomoću sastavnica koje su činile vojarnu i skladišta raspoređenih po cijelom gradu Osijeku, koja su tijekom Domovinskog rata terorizirale Osječane, JNA je imala potreban operativni i oklopno-mehanizirani dio, službu veze, objekte za radionice, veliki skladišni kompleks, sanitet i ustanove.³⁷ Upravo zbog navedenog stanja, osvajanje vojarni JNA i preuzimanje naoružanja bio je potez osječkih branitelja od velike važnosti za obranu grada Osijeka i cijele Republike Hrvatske. Protjerivanjem snaga JNA, odnosno 12. proleterske mehanizirane brigade iz osječkih vojarni i njihovim povlačenjem iz grada, hrvatske su snage postigle velik uspjeh jer su time zaposjele naoružanje Osječke partizanske brigade Teritorijalne obrane. Tim postignućima, osječki su branitelji djelovali na daljnji tijek obrane grada i omogućili hrvatskim snagama dodatno učvršćenje linije obrane, a grad Osijek ostao je time u neokupiranom dijelu hrvatskog teritorija za vrijeme Domovinskog rata.³⁸

Najvažnija vojarna u vojničkom i prostornom smislu bila je vojarna u Donjem gradu, takozvana *Bijela vojarna*, kojoj je službeno ime bilo *Narodni heroj Milan Stanivuković – Karaula*, a danas je na tom mjestu Studentski kampus. Zbog te se vojarnu Osječani nisu mogli slobodno kretati Vukovarskom ulicom, a kobnog 27. lipnja 1991. tenkovi i oklopna vozila iz *Bijele vojarnu* gazili su automobile po osječkim ulicama, a pripadnici JNA pucali su na Osječane i pritom ranili 25 civila. Nadalje, druga se vojarna nalazila na Gajevom trgu, takozvana *Crvena vojarna*, koja je nosila službeni naziv *Maršal Tito*, a u toj je vojarni bila smještena logistička oprema, remontna radionica za sredstva veze JNA. U Tvrđi se nalazila velika dvokrilna zgrada *Vojnog stacionara* JNA, nadalje u današnjoj zgradi *Hrvatske vojske* djelovao je *Dom JNA*. Bobbene snage JNA bile su smještene u zloglasni *Poligon C*, koji se nalazio duž Vinkovačke ulice i željezničke pruge Osijek-Vinkovci, nasuprot Novogradskog groblja. Vojno je skladište smješteno u šumi zvanoj *Lug*, na cesti između Čepina i Ivanovca,

³⁷ Vrbanc, V., Koščak, M., *Osječki rujan 1991., Kazivanja osječkih branitelja – izravnih sudionika u bitkama za oslobađanje vojarni*, str. 10.

³⁸ Mihanović, I., „Borba za vojarnu i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 11.

dok je skladište manjeg kapaciteta bilo u šumi Topolik, nedaleko naselja Tenja kojoj do kraja Domovinskog rata nije ostvaren pristup hrvatskim snagama.³⁹

Nabrojani su postroji, grad Osijek trebali držati u strahu i pokornosti dok ne pristignu snage JNA s istočne i s baranjske strane. Generalni cilj velikosrpske politike iz Beograda bio je srušiti demokratski izabranu vlast u Hrvatskoj i omogućiti srpskoj nacionalnoj manjini oduzeti većinski dio teritorija pod izgovorom zaštite srpskog naroda od napada hrvatskih oružanih formacija. Osječki branitelji, izravno su se borili s naoružanom silom, a probleme su im stvarali slabo naoružanje i odgađanje otvorenog sukoba s daleko nadmoćnijom silom JNA. Tijekom Domovinskog rata, JNA je u nekoliko navrata otvoreno paradirala Osijekom pokazujući svoju nadmoć i snagu te sijala strah i nesigurnost hrabrim stanovnicima grada, koji unatoč smrtnoj opasnosti nisu napuštali svoje domove. Za oslobađanje vojarni, planovi su se razrađivali duže vremena, međutim, Predsjednik Franjo Tuđman kao Vrhovni zapovjednik oružanih snaga, nastojao je izbjeći nepripremljeni napad na vojarne, svjestan protivnikove nadmoći u naoružanju, strategiji i ljudstvu, ali ne i u duhu i motiviranosti. Po pitanju oslobađanja vojarni, došlo je do razilaženja između Predsjednika Tuđmana i generala Martina Špegelja, ondašnjeg ministra obrane. Napokon je dana 12. rujna 1991., Predsjednik Franjo Tuđman dao zapovijed na temelju koje su osječki branitelji mogli prići blokadi i krenuti u oslobađanje vojarni.⁴⁰ Toga je dana Predsjednik Tuđman donio zapovijed o poduzimanju mjera pripravnosti općinskim kriznim štabovima i zapovjedništvima postrojbi te da se odmah pristupi isključenju svih komunalnih usluga JNA i onemogućiti snabdijevanje istih, a to se odnosilo na hranu, vodu, električnu energiju i ostale potrepštine. Također, zapovjedbno je da se vojarne, skladišta i pravci kojima se JNA kreće, zapriječe aktivno i pasivno. Sukladno toj zapovijedi, Zapovjedništvo PU Osijek donosi odluku o napadu. Sto šestoj brigadi i PU Osijek izdana je zapovijed za oslobađanje svih vojnih objekata u Osijeku, a grad je tih dana najviše stradavao. Komandant Savo Janković postavio je ultimatum Srećku Lovrinčeviću, predsjedniku Kriznog štaba Općine Osijek, zahtijevajući prestanak napada ZNG-a na JNA, deblokadu oko putova vojnih objekata, povratak zarobljenih vojnika, naoružanja i opreme, jer će u slučaju neispunjenja tih zahtjeva JNA, kako navodi, prvi puta otvoriti vatru po svim vitalnim objektima u gradu. Osijek je već do tada bio napadnut i granatiran od strane JNA, a napadi od 13. rujna bili su samo nastavak

³⁹ Vrbanac, V., Koščak, M., *Osječki rujan 1991., Kazivanja osječkih branitelja – izravnih sudionika u bitkama za oslobađanje vojarni*, str. 9., 10.

⁴⁰ Isto, str. 12.

niza napada koji su trajali već danima. Onovremeni mediji navodili su kako su u gradu gotovo svi objekti oštećeni.

Upravo su tada, u Osijeku ustrojene snage i formalno zapovjedništvo mješovitog sastava Specijalne policije Policijske Uprave osječko-baranjske, 3. brigade ZNG-a, 106. brigade ZNG-a, jedinica Temeljne policije policijskih postaja grada Osijeka i Belog Manastira, Granične policije, Zaštitne postrojbe Sekretarijata za narodnu obranu, postrojba Hrvatskih obrambenih snaga i sličnih, čiji je cilj bio ujediniti što više kvalitetno pripremljenih i naoružanih opremljenih snaga za napad na vojne objekte JNA.⁴¹

4.1. Oslobađanje vojnog stacionara u Tvrđi

Zauzimanje vojnog stacionara u Tvrđi bilo je teško izvesti zbog vojnika na straži uz zgradu i zbog njene namjene. Naime, stacionar u Tvrđi služio je kao vojna bolnica, a u njoj su se liječili pripadnici garnizona JNA u Osijeku i ozlijeđeni pobunjeni Srbi iz osječke okolice, stradali u svojim napadima. Ujedno, stacionar je bio i zapovjedno mjesto divizijskog saniteta, higijensko-epidemiološka služba i preventivno sanitarna služba, ambulanta za pregled ročnih vojnika, a sadržavao je i prostore poput previjališta, prostora za smještaj posluge i straže, bolesničke sobe za lakše oboljele, bolesničke sobe za oporavak nakon kirurških zahvata te bolesničke sobe za lakše zarazne i parazitske bolesti. Stacionar se nalazio u Kuhačevoj ulici, a JNA ga je navodno popunila tri dana prije početka akcije zauzimanja kako bi lakše provela obranu. U brzom akciji zauzimanja stacionara sudjelovali su pripadnici 3. čete i dio voda Vojne policije (VP) 106. br. ZNG-a. U akciji je zarobljeno dvadeset vojnika i časnika JNA, a branitelji su preuzeli oko trideset automatskih pušaka. Neposredno nakon tog događaja, četrnaest vojnika JNA predali su se hrvatskim snagama. Stacionar je kasnije posjetila i promatračka komisija Europske zajednice, nakon čega je izvršen pretres i svi su vojnici pušteni, a vojni materijal preuzeo je ZNG, dok su ključevi stacionara predani mirovnoj komisiji Europske zajednice.⁴²

4.2. Oslobađanje Doma JNA

Dom JNA bio je vojni objekt smještajnog kapaciteta 120 vojnika, a u njemu je bilo smješteno zapovjedništvo 12. slavonske udarne brigade, zapovjedništvo TO, a privremeno je bio i centar veze.⁴³ Iz *Doma JNA*, komandant Boro Ivanović u siječnju 1991. godine preselio je

⁴¹ Vrbanac, V., Koščak, M., *Osječki rujan 1991., Kazivanja osječkih branitelja – izravnih sudionika u bitkama za oslobađanje vojarni*, str. 12.

⁴² Mihanović, I., „Borba za vojarnu i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37.,str. 14.

⁴³ Isto, str. 15., 16.

Komandu s najužim štabom u vojarnu *Narodni heroj Milan Stanivuković*, a zatim u Bobotu. U oslobađanju *Doma JNA* sudjelovale su 3. četa 1. bataljuna 3. brigade ZNG-a i četa Sjenjak 2. bataljuna 106. br. ZNG-a. U večernjim satima 12. rujna 1991. započeli su prvi napadi na *Dom JNA*, otvaranjem vatre iz automatskog oružja i gađanjem tromblonskim minama. Odgovor na to, bio je prijetnja JNA da će gađati zgradu Policijske uprave svim sredstvima ako se ne prestane s napadima.⁴⁴ U akciju zauzimanja *Doma JNA* krenulo se 14. rujna u 21 sat, a akcijom je zapovijedao zapovjednik 1. bataljuna 3. br. ZNG-a Dragan Bagarić. Hrvatske su snage tijekom opsade *Doma JNA* uglavnom koristile pješачko naoružanje i u nekoliko navrata ručne bacače. Nakon nekoliko žestokih razmjena vatre, pukovnik Drago Nikolić zatražio je pomoć komandanta Ivanovića, koji je odgovorio da nema pojačanja i da pobiju sve hrvatske snage. Borba je trajala do 16. rujna u 10 sati, uz neprekidno okruženje i razmjenu vatre. U borbi je ispred objekta onespoboljen oklopni transporter.⁴⁵ Vladimir Jovanovac, sudionik u oslobađanju *Doma JNA*, dao je izjavu 30. studenog 2015. godine: „...Ispred glavnog ulaza, sa sjeverne strane *Doma JNA*, stajao je oklopni transporter i njega je prvo valjalo onespobiti. To sam trebao učiniti ja sa svojim erbecem. Ostalo bi onda bilo lakše. Čekali smo da se malo smrači da mogu prići na nekih 23-25 metara. Ponio sam obje preostale granate... Zalegao sam u parku i probao ciljati, ali nišan, ciljnik, nije bio fluorescentan i nisam bio siguran da ću pogoditi, a imao sam samo dvije granate... Povukao sam se i rekao dečkima da ćemo to ujutro, kad se razdani. Dana 13. rujna 1991. godine, ujutro u 5:50, s tog sam mjesta ispalio i pogodio oklopnjak između lijevog prednjeg kotača i karoserije... Samo je odskočio.“⁴⁶ Dio posade se tada predao, a dio je zarobljen nakon ulaska hrvatskih snaga u vojni objekt. Zarobljeno je petnaest časnika, trideset vojnika i dvoje civila te stotinjak komada raznog naoružanja i ostalih materijalno-tehničkih sredstava. Nakon zauzimanja doma JNA u medijima je objavljeno kako se ondje nalazila snažna podružnica JNA koja je imala snažnu zadaću prikupljanja informacija o Mađarskoj, ali da je istovremeno obrađivala i novu hrvatsku vlast na općinskoj i stranačkoj razini te da je izrađivala planove djelovanja u pobunjenim selima s većinskim srpskim stanovništvom. Također, neki izvori tvrde da je *Dom JNA* bio sjedište vojno-obavještajne službe JNA.⁴⁷ O oslobađanju *Doma JNA* prenosio je i lokalni list *Glas Slavonije*, a iz članka je vidljivo da nisu samo vojarne građanima stvarale stah i paniku, nego i snajperi koji su svakodnevno

⁴⁴ Mihanović, I., „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37.,str. 15., 16.

⁴⁵ Isto, str. 17.

⁴⁶ Vrbnac, V., Koščak, M., *Osječki rujna 1991., Kazivanja osječkih branitelja – izravnih sudionika u bitkama za oslobađanje vojarni*, str. 39.

⁴⁷ Mihanović, I., „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 17.

nišani civili s vrha zgrada: „U poslijepodnevnim satima velebnu je socrealističku zgradurinu obavijao pobjedonosni dim. Nakon Doma, hrvatski su vojnici krenuli u akciju čišćenja snajperista s okolnih stambenih zgrada. Na taj je način otvoren pristup kasarni *M. Stanivuković*, bez bojazni da bi agresor mogao djelovati s leđa. Međutim, još uvijek opasnost predstavljaju petokolonaški snajperi smješteni na krovovima zgrada u Vukovarskoj ulici, na Vijencu Ivana Meštrovića i na Sjenjaku.“⁴⁸

4.3. Oslobađanje Crvene vojarne

Vojarina *Maršal Tito*, odnosno *Crvena, Gajeva vojarina* u Gornjem gradu, zauzeta je 15. rujna 1991. godine brzom akcijom, odnosno nasilnim ulaskom u vojarinu. *Crvena* je vojarina smještajnog kapaciteta 420 vojnika, a namjena joj je bila operativni razmještaj bataljuna veze, radionica srednjeg remonta sredstava veze te logistika pričuvne Partizanske brigade. Od radnih jutarnjih sati u akciji oslobađanje *Crvene vojarne* sudjelovale su postrojbe Zaštitne čete Sekretarijata za narodnu obranu (SNO), 106. br. ZNG-a i PU Osijek. Po stambenim zgradama oko vojarne, položaje za obranu zauzela je SNO, a borbeno djelovanje započinje iznenadnom pješakom paljbom hrvatskih snaga po vojarni. Vojnici JNA ubrzo su se predali, jer od strane JNA nije pružen otpor, a ljudskih gubitaka nije bilo. Nakon osvajanja, *Crvena* je vojarina bila prva u kojoj se zavijorila hrvatska zastava. Prema informacijama prikupljenim uoči napada, u vojnom su se objektu nalazila četiri vojnika JNA naoružana pješačkim naoružanjem. U vojarni su se nalazili jedan tenk T-55 i tri oklopna transportera u neispravnom stanju.⁴⁹ Danima prije zauzimanja *Crvene vojarne*, po Osijeku se prenijela vijest da su u vojni objekt stigli specijalci JNA iz Niša. Međutim, kako tvrdi Igor Vrandečić, sudionik oslobađanja *Crvene vojarne*, nakon rušenja vrata eksplozivnim napravama, iz vojarne nije bilo očekivane reakcije, a u prizemlju zgrade branitelji nisu zatekli nikog. Tek se na katu nalazilo nekoliko civilnih zaposlenika JNA. Prema navodima Josipa Marića, danas umirovljenika s činom bojnika Hrvatske vojske, u trenutku zauzimanja *Crvene vojarne*, u objektu su se nalazila tri vojnika JNA koji su jedva čekali predati se osječkim braniteljima.

4.4. Oslobađanje Bijele vojarne

Najviše je straha i problema za vrijeme Domovinskog rata Osječanima zadavala takozvana *Bijela vojarina*, odnosno vojarina *Narodni heroj Milan Stanivuković* u Donjem gradu. *Bijela* je vojarina bila središte za koordinaciju svim napadima na Osijek. Od siječnja 1991.

⁴⁸ Topić, D., Špišić, D., *Slavonska krv*, str.154.

⁴⁹ Mihanović, I., „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 18.

godine u njoj se nalazila Komanda garnizona Osijek, a imala je smještajni kapacitet 1300 vojnika. Također, sadržavala je radionice i remontni servis, skladišta oružja, streljiva i logistike, bila je središte za prihvata i distribuciju domaćih srpskih dobrovoljaca i oružja za pobunjenike, a postrojbe su u Operativnom rasporedu jedan dio snaga i oružja izmjestile na *Poligon C*.⁵⁰ *Bijela* je vojarna, prema svim saznanjima, bila iznimno bogata oružjem, artiljerijom, topovima, minobacačima, vojnim vozilima poput tenkova, oklopnih transportera, borbenih vozila pješništva, izvodnih tenkova i slično. Također, obilovala je ljudstvom. *Bijela* je vojarna napadnuta početkom rujna 1991. godine, snagama 106. br. ZNG-a, s ciljem da 1. bataljun pod zapovjedništvom Ivana Šoltića blokira vojarnu i napadne je sa sjevera. Pod zapovjedništvom Dubravka Pancića, bio je 2. bataljun koji se nalazio na lijevom boku i dobio je za zadatak blokirati glavni ulaz u vojarnu i da po potrebi, napadne s juga. Snage specijalne policije bile su pod zapovjedništvom Antuna Blaževića i njihov je zadatak bio napad s istočne strane vojarnice, odnosno od ulice Josipa Huttlera. Blokadom i okruženjem vojarnice, branitelji su trebali onemogućiti izlazak pripadnika JNA, koji su, navodno, u planu imali uzeti bolničko osoblje za taoce radi vlastite sigurnosti izlaska, a također bi im onemogućili napuštanje objekta s naoružanjem i tehnikom. Navodno je razgovor o tom planu uhvaćen prisluškivanjem razgovora između garnizona u *Bijeloj vojarni* i komandanta tuzlanskog vojnog okruga. Nakon pušćane paljbe iz kruga vojarnice 13. rujna i ranjavanja pripadnika Specijalne jedinice policije, Zapovjedništvo je donijelo odluku o zauzimanju tog uporišta JNA. U akciji zauzimanja *Bijele vojarnice* djelovale su čete 1. i 2. bataljuna 106. br. ZNG-a, bitnica protuzračne obrane (PZO) i minobacačka bitnica 120 mm, postrojba Specijalne policije, minobacačka posada, PS Beli Manastir, Zaštitna četa Sekretarijata za narodnu obranu te pojedinci i dijelovi 3. br. ZNG-a. Temeljem zapovijedi načelnika PU Osijek, Mate Šalinovića, postrojbe Specijalne jedinice policije u suradnji sa ZNG-om, dovele su *Bijelu vojarnu* 15. rujna 1991. godine u potpuno okruženje. Nabrojani sudionici u osvajanju vojarnice zauzeli su svoje položaje, a pregovori i borba o oslobađanju vojarnice trajali su od 15. do 17. rujna 1991. godine. Nakon višekratnih neuspjelih poziva pripadnicima JNA na bezuvjetnu predaju 14. rujna, pripadnici 2. čete 1. bataljuna 106. br. ZNG-a izvršili su sa sjevera i zapada jurišni napad na vojarnu, koji zbog snažnog otpora JNA nije uspio i hrvatski su se branitelji morali vratiti na početne položaje. Idućeg je dana planiran napad sa zapadne strane, a prolaz u zidu vojarnice prema zgradi uprave tvornice *Slobode* namjeravao se načiniti eksplozivom. Budući da eksploziv nije načinio dovoljno velik prolaz, proboj je obustavljen, a skupina interventnog voda Zaštitne čete

⁵⁰ Vrbanc, V., Koščak, M., *Osječki rujna 1991., Kazivanja osječkih branitelja – izravnih sudionika u bitkama za oslobađanje vojarnice*, str. 34., 35., 49.

Sekretarijata ipak je pokušala proći te je pritom poginuo branitelj Mato Brekalo, a zapovjednik voda, Igor Vrandečić, teže je ranjen. Nakon završnih borbi i preuzimanja vojarne, interventni vod se povukao i u vojarnu je uvedena Specijalna jedinica policije PU Osijek. Dana 16. rujna 1991. godine, JNA je pružala veliki otpor, a u borbeno djelovanje uvela je i ratne zrakoplove tipa MiG te silu iskazivala raketiranjem civilnih ciljeva, uništavajući infrastrukturu poput tramvaja, kanalizacija, vodovoda, stambenih zgrada, a poginulo je i šestero civila. Uz pomoć eksploziva, deset tenkova, dva oklopna transportera, vozila saniteta i Pinzgauera, manja skupina časnika JNA uspjela je organiziranim probojem proći kroz hrvatske položaje u Vukovarskoj ulici i krenuti u daljnje izvlačenje prema Tenji, a putem do tog naselja, pripadnici JNA uništavali su civilne objekte u naseljima Jug I i Jug II te u prigradskom naselju Novoj Tenji, pri čemu su stradavali i civili. Neki izvori JNA tvrde kako je motorizirana jedinica s područja *Poligona C* uspjela probiti opsadu vojarne i transporterima izvući svoje pripadnike te ih odvezla prema Tenji. U znak osvete, JNA je na južnom izlazu iz grada granatirala sve objekte tvornice *Tekstila LIO* i okolne stambene zgrade.⁵¹ U daljnjim akcijama osječkih branitelja, otpor iz vojarne pružalo je još stotinjak dobrovoljaca srpske nacionalnosti iz Osijeka. Pod zapovjedništvom Antuna Blaževića iz Osijeka, 17. je rujna 1991. godine, angažiranjem Specijalne policije PU Osijek, vod je uspio ući u vojarnu kroz prošireni prolaz na zapadnoj strani vojarne, a pritom je poginuo Damir Furdi, pripadnik Specijalne policije, dok su Željko Špehar i Stjepan Strahonja teško ranjeni. Istovremeno, u vojarnu ulazi desetina interventnog voda 2. čete 1. bataljuna 106. br. ZNG-a pod zapovjedništvom Josipa Talapka, a nakon njih su ušli i ostali pripadnici 2. čete 1. bataljuna 106. br. ZNG-a te uz pomoć specijalne policije zarobili dvije stotine dvadeset i šest pripadnika JNA. Vojarna je u potpunosti zauzeta 17. rujna oko 17 sati, a ubrzo su se predali i preostali vojnici JNA, koji su zbrinuti, saslušani i razmijenjeni. Veća količina oružja i dva tenka te više oklopnih transportera je zaplijenjeno, a *Glas Slavonije*, nakon oslobođenja vojarne izvijestio je javnost da je osnovan prvi tenkovski bataljun, što je bila promidžbena aktivnost tiska. Tijekom trodnevnih borbi za *Bijelu vojarnu* od topničkog granatiranja i zračnih napada stradalo je više od pedeset civila.⁵²

4.5. Oslobađanje vojnog skladišta Lug

Zauzimanje vojnog skladišta *Lug*, odigravalo se od 16. do 20. rujna 1991. Odobrio ga je zapovjednik Zapovjedništva ZNG-a, pukovnik Karlo Gornišek, a proveli su ga pripadnici 106. br. ZNG-a i Narodne zaštite, koji su, 15. rujna 1991., inicirali plan borbenog djelovanja.

⁵¹ Mihanović, I. „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 19., 20.

⁵² Isto, str. 21.

Dvije čete Narodne zaštite i postrojbe HOS-a iz Čepina spojile su se u čepinski bataljun 106. br. ZNG-a 16. rujna i već istog dana započeta je akcija. Radi pripreme napada, Eduard Bakarec izvidio je situaciju u skladištu, a prema toj su izvidnici blokirali objekt na dvadeset i četiri sata angažiranjem čepinske čete te je stavljen pod nadzor i blokadu. Toj se akciji kasnije pridružio i vod Vojne policije 106. br. ZNG-a i dijelovi Specijalne policije PU Osijek. A ukupno je bilo uključeno oko sedam stotina pripadnika jedinice Narodne zaštite. Pod zapovjednikom Slobodanom Toljem, oko skladišta je bila opsada duga oko osam kilometara. Budući da je JNA imala mogućnost prići osječkoj opsadi s *Poligona C* iz pravca Tenje ili Brijesta, Narodna zaštita osiguravala je mogući prodor iz tih smjerova. S istočne strane skladišta prema *Poligonu C*, postavljeno je dvije stotine do dvije stotine i pedeset protutenkovskih mina, a svakodnevno je vršen psihološki pritisak na JNA, pozivajući ih na predaju preko razglasa. U noći s 18. na 19. rujna, nakon trodnevnih neuspješnih poziva na predaju, zapovjednik ZNG-a, Bakarec, zapovjedio je ubrzan nastavak zauzimanja vojarne, a predvečer su hrvatske snage napale skladište. Uslijedio je izravan okršaj hrvatskih snaga s JNA oko 18 sati, nakon čega su hrvatske snage uspjele skršiti otpor, a tek oko 22:30 akcija je u potpunosti završena. Hrvatske su snage u *Lugu* zaposjele znatne količine pješačkog naoružanja i vojne opreme, streljiva, minsko-eksplozivnih sredstava i šest topova. Već iduću noć, iz Stare Tenje započeo je minobacački napad na *Lug*, s ciljem sprječavanja odvoženja zaposjednutog oružja, koje je kasnije koristilo za utvrđivanje crte obrane Osijeka protutenkovskim i protupješačkim minama.

4.6. Oslobađanje *Poligona C*

Zloglasni *Poligon C* imao je bitno taktičko značenje za obranu Osijeka, budući da je imao nadzor prometnica, obranu Tenje i skladišta *Lug*. Naziv *zloglasni* dobio je od medija, budući da su iz njega najviše gađani civilni objekti u gradu i okolici. Početkom srpnja zapažena su intenzivnija vojna kretanja pod izgovorom vojnih vježbi, a zaposjeli su prometnice u smjeru iz grada. U kolovozu je provedena i tiha mobilizacija srpskog stanovništva i dolazili su pričuvnici iz Srbije. Iz vojnog objekta stalno su se granatirala prigradska naselja Brijest, Nova Tenja, Višnjevac, Josipovac, cijeli Osijek, a kod razaranja trafostanice u Brijestu, pucano je na novinare HTV-a Sašu Kopljara, Dragana Kriču, koji je teško ranjen i Žarka Kajića, koji je ubijen.⁵³ O njegovoj pogibiji svjedoči i *Glas Slavonije*: „...U naletu agresije na Hrvatsku postao je terenski ratni kamerman. Poginuo je na profesionalnom zadatku. Tragajući za istinom, odnosno bilježeći je. Jedan od nizozemskih kolega novinara, u osječkom press-centru, nedavno

⁵³ Mihanović, I., „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 24., 25.

je rekao da je posao hrvatskih novinara potpuno isti kao i posao pripadnika hrvatske Narodne garde. Jednako opasan i jednako bitan..."⁵⁴ Naime, *Poligon C* ostao je bez prometne veze s *Bijelom vojarnom*, a vojnici na vojnom roku u *Poligonu* još su bili dodatno zastrašivani propagandom o dolasku ustaša te je njihov moral bio nizak. Dnevni je tisak izvijestio da je s *Poligona C* u noći s 10. na 11. rujna pobjeglo 20 vojnika JNA, od kojih je jedan pristupio ZNG-u i navodno prenio informaciju o neprofesionalnom odnosu i nehumanom postupanju časnika prema ročnicima, koji uključuju fizičko zlostavljanje, vrijeđanje, oskudicu hrane i slično. *Poligon C* zauzeli su čepinska Narodna zaštita i HOS s ukupno 302 borca pod zapovjedništvom Slobodana Tolja, a osvojen je 17. rujna 1991. godine. Na područje *Poligona* prvo su ušli pripadnici 2. voda 3. čete 2. bataljuna 106. br. ZNG-a sa zapovjednikom Mirom Barišićem. Uslijedilo je razminiranje i preuzimanje preostalog zaposjednutog oružja i opreme.⁵⁵

⁵⁴ Topić, D., Špišić, D., *Slavonska krv*, 126.

⁵⁵ Mihanović, I., „Borba za vojarnu i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 26.

5. Ratna događanja u okolici Osijeka u Domovinskom ratu

5.1. Borba i pad grada Vukovara

Na području Općine Vukovar, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, nacionalni sastav stanovništva sadržavao je od ukupnog broja 84 189 stanovnika, 36 910 Hrvata i 31 445 Srba, a ostalo stanovništvo bilo je u znatno manjem broju od Hrvata i Srba. U samom gradu živjelo je 21 065 Hrvata i 14 425 Srba.⁵⁶ Događaji u Borovu Selu rezultirali su stavljanjem Vukovara pod hrvatski nadzor te je pri Policijskoj upravi Vukovar ustrojena četa od 150 ljudi, a do ustroja pričuvne 124. brigade Hrvatske vojske, obrana grada Vukovara funkcionirala je na principu spontano organiziranog naoružanog naroda. Od sredine kolovoza do listopada 1991. izmijenili su se zapovjednici obrane Tomislav Merčep, Josip Gažo, Mile Dedaković i Branko Borković. U kolovozu je ustrojen i 4. bataljun 3. „A“ brigade ZNG-a. Obrambene su snage pojačane skupinom 1. „A“ brigade ZNG-a, organizirane na podlozi nekadašnje teritorijalne obrane. U Osijeku je 25. rujna 1991. godine, Zapovjedništvo Operativne zone naredilo ustroj 204. brigade Hrvatske vojske u Vukovaru, a Vukovarska brigada od 26. rujna djeluje kao 204. za grad i branitelje, a 124. za okruženje i službene instance Hrvatske vojske.

Po pitanju političkih zbivanja u Vukovaru 1991. i višestranačkih izbora, pobijedio je reformirani Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena, a njeno se članstvo do kraja godine osulo i djelomično prešlo u Srpsku demokratsku stranku i Savez komunista-Pokret za Jugoslaviju. Motivirani pobunama srpske etničke zajednice u zapadnim dijelovima Hrvatske, nacionalnu nesnošljivost održavali su pripadnici Srpske radikalne stranke na čelu s Vojislavom Šešeljem na mitinzima održanim 9. ožujka 1991. godine u selima Bobota, Mirkovci, Trpinja, Borovo Selo i drugima, sve u neposrednoj blizini grada Vukovara. Prve pošiljke oružja u Borovo Selo stigle su u travnju 1991. godine, navodno iz arsenala srbijanske teritorijalne obrane u organizaciji milicije Socijalističke Republike Srbije, a uz oružje, u selo su stizale i manje skupine srbijanskih pristalica četnika i pripadnika Srpske radikalne stranke. Sukob u Borovu Selu, JNA je iskoristila za uvođenje novih snaga iz Vojvodine na područje Vukovara i Vinkovaca, a upravo JNA održava nacionalne tenzije ophodnjama oklopno-mehaniziranim i motoriziranim jedinicama stvarajući sigurnu branu srpskim pobunjenicima od uspostave ustavnog poretka ovlaštenih tijela Republike Hrvatske.⁵⁷ Pobunjeni Srbi iz Borovog Sela koriste nazočnost oklopništva JNA te 4. srpnja pokušavaju osvojiti Borovo Naselje, ali

⁵⁶ Marijan, D., „Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia Slavonica*, Vol.2, No.1., str. 367.

⁵⁶ Sršan, S., *Povijest sela i župe Ivanovac*, Osijek 2004. str. 71.

⁵⁷ Marijan, D., „Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia Slavonica*, Vol.2, No.1., 370., 372., 373.

napad je, nakon višesatne borbe odbijen, a do kraja kolovoza oko Vukovara i Vinkovaca zabilježeno je još sukoba. Nakon zauzimanja Baranje, snage JNA svoje djelovanje usmjeravaju prema Vukovaru, a u obranu grada nasuprot JNA stali su glavnina 4. bataljuna 3. „A“ brigade, skupina pripadnika 1. „A“ brigade, pripadnici MUP-a Vukovar, postrojbe narodne zaštite i dijelovi 109. brigade. Temelj obrane bila je kružna obrana užeg dijela grada po sektorima u kojima je zapovjedništvo povjeravano zapovjednicima. Krajem mjeseca kolovoza, traju oružane bitke između JNA i snaga obrane Vukovara, a srpski pobunjenici iz okolnih sela kreću u napad na Borovo Naselje i grad Vukovar, a tu je bio početak nastojanja agresora da zauzme grad. JNA ponavlja kopnene i zračne napade na grad, a napadan je topovima iz Borovog Sela, Trpinje, s Trpinjske ceste, Lipovače, ekonomije *Orlovača*, teritorija Vojvodine i brodova Riječne ratne flote JNA na Dunavu. U samo jednom danu kolovoza, na šire područje grada palo je preko sedam stotina topničkih zrna. Budući da je JNA u usporedbi s braniteljima Vukovara bila daleko nadmoćnija sila, još potpomognuta srpskim pobunjenicima iz okolnih mjesta, braniteljima je bilo jasno da za daljnju obranu trebaju dodatnu opskrbu streljivom, koja je stigla tijekom 27. kolovoza i podijeljena na području regije.⁵⁸ Istog dana, potpora stiže i napadaču, a osim ljudstva koje je stiglo preko Iloka-Bačke Palanke i Dalja na Trpinjsku cestu, stalna je postala i potpora Ratnog zrakoplovstva kopnenim snagama JNA na području Borovo-Vukovar. Nakon kratkog primirja kojeg je jednostrano poštivala samo hrvatska strana, napadi se nastavljaju početkom rujna, a JNA i srpski pobunjenici okupiraju sve više sela nadomak Vukovara i iz tih smjerova nastavljaju napade na grad. Tijekom cijelog rujna 1991. predstoje borbe između branitelja i premoćne JNA, a zadaću odsijecanja Vukovara od Vinkovaca krajem rujna u *Operaciji Vukovar*, odnosno akcije konačne opsade grada, dobila je elitna postrojba JNA, 1. proleterska gardijska mehanizirana divizija, ojačana 252. oklopnom brigadom. Ubrzo padaju i sela Nuštar, Marinci, okruživši selo Bogdanovce, selo Cerić, a u Vinkovcima se istovremeno nastavljaju teške borbe uz velike gubitke i probleme s ljudstvom i borbenom tehnikom, a problemi i nedostaci u hrvatskoj su se obrani samo gomilali.⁵⁹

Hrvatske su snage usprkos nedostacima pokušavale proboje i napade, ali snage JNA uspjele su ih zaustaviti. Snage za proboj bile su nedostatne, a taj je podatak bio nepoznat zapovjedništvu Operativne zone Osijek jer je ono imalo netočan raspored snaga JNA u pojasu Vinkovci-Vukovar. Zbog teškog stanja na terenu, pojedinci su samovoljno odlazili iz postrojbi bojišnice te se broj branitelja nije mijenjao unatoč pojačanjima. Ranjenih i iscrpljenih branitelja

⁵⁸ Marijan, D., „Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia Slavonica*, Vol.2, No.1., str. 375.

⁵⁹ Isto, str. 382.

Vukovara bilo je sve više, a Ministarstvo obrane Republike Hrvatske radilo je na organizaciji transporta ranjenika, a angažirana je sanitetska služba Operativne zone Osijek. Svaki pokušaj proboja hrvatske obrane praćen je stalnom topničkom vatrom na Borovo naselje i Vukovar. Tijekom listopada, Zapovjedništvo Operativne zone Osijek poduzimalo je mjere za realizaciju humanitarne pomoći odcijepljenom Vukovaru, pod nadzorom međunarodne komisije. Konvoj s pomoći stigao je predvečer 10. listopada iz Zagreba u Đakovo, gdje je čekao suglasnost JNA za prolazak i priključivanje konvoja iz Osijeka, a nakon neuspjeha prolaza, konvoj je vraćen u Đakovo, a sutradan su trebali započeti novi pokušaj prolaza.⁶⁰ Neuspješan je bio i pokušaj izvlačenja ranjenika iz Vukovara: „Konvoj namijenjen za pomoć Vukovaru nakon niza maltretiranja napustio je Vukovarsku vojarnu te je u Vinkovce došao putem Petrovca, Negoslavaca, Marinaca i Nuštra. Iz Vinkovaca se vratio u Đakovo neobavljena posla. Vukovar nije dobio pomoć kao što nije uspjelo niti izvlačenje 300 ranjenika iz bolnice. Evakuacija izmučenih civila također nije izvršena te i dalje ostaju bez nužnog snabdijevanja lijekovima, hranom i odjećom.“⁶¹ Vukovarci pedeset i šest dana nisu imali struje, vode, hrane, telefona, a kuće su nestajale zajedno sa zgradama i skloništima, a umjesto njih nastale su stotine grobova poginulih heroja, među kojima je i legendarni zapovjednik obrane Vukovara, Blago Zadro. Na Trpinjskoj cesti, koja je kasnije prozvana Grobljem tenkova, zaustavljeni su deseci neprijateljskih tenkova i oklopnih transportera.⁶²

Sredinom studenog, sve je manje oružja u rukama hrvatskih branitelja i sve je manje ljudstva, oružja i snage u najhrabrijim braniteljima za nastavak obrane grada, a sve je veći broj okupiranih sela nadomak Vukovara i nemilih događaja za civilno stanovništvo. Dana 16. studenog oko 18 sati, hrvatska strana prestaje s vatrom zbog dogovorenog primirja, dok JNA ne smanjuje svoju žestinu napada na grad. Obrana Vukovara na rubu je ljudskih i materijalnih snaga, a idućeg je dana zapovjednik Operativne grupe iz Vukovara primio dramatičnu poruku od zapovjednika da je obrana bez ljudi i streljiva. U tim su danima u Vukovaru bili ugroženi životi 15 000 civila od čega 3 500 djece. U noći sa 17. na 18. studenog, Vukovar su napustili branitelji Vukovara na čelu s Mladim Jastreboom, sinom zapovjednika obrane Mile Dedakovića, a Vladin povjerenik i predstavnici Europske komisije očekivani su na dolazak na pregovore s političkim vodstvom pobunjenih istočno-slavonskih Srba.⁶³ Vukovar je okupiran 18. studenog

⁶⁰ Marijan, D., „Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia Slavonica*, Vol.2, No.1., str. 386.

⁶¹ Isto, str. 388.

⁶² <https://www.morh.hr/hr/25-obljetnica-stradanja-vukovara-i-%C5%A1kabrnje/vukovar/povjesnica,-vukovar.html>

⁶³ Marijan, D., „Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia Slavonica*, Vol.2, No.1., str. 397.

1991. godine, a dan kasnije zauzeto je i Borovo Naselje, a to je označilo kraj organizirane obrane grada.⁶⁴

Obrana grada Vukovara nije pala zbog agresorske strateške i materijalne nadmoći, već iz razloga što su opkoljeni branitelji u neposrednoj borbi ostali bez protuoklopnog streljiva. Broj uništenog oružja i poginulih vojnika znatno je psihološki i politički oslabio agresora, a ta tromjesečna, mučna, teška i iscrpljujuća bitka hrvatskih branitelja za Vukovar dalo je dragocjeno vrijeme učvršćivanju Hrvatske vojske u ostalim dijelovima Hrvatske, a ta herojska borba, iako s nemjerljivim ljudskim tragedijama, čije se posljedice intenzivno osjećaju i dan danas, otvorila je vrata pobjedi Hrvatske.⁶⁵

5.2. Ratna zbivanja u selu Ivanovac

Nakon osvajanja Vukovara, srpskim je postrojbama u cilju bilo osvojiti Osijek te su jakim motoriziranim snagama i naoružanjem krenule opkoliti Osijek s južne strane. Među hrvatskim selima koja su se našla na udaru srpskim postrojbama bilo je i selo Ivanovac. Bojišnica se nalazila na cesti Osijek-Vinkovci, a Ivanovac je neprestano bio na meti srpskog bombardiranja. U ljetu 1991. godine, osnovan je Zbor narodne garde za organiziranu obranu Ivanovca. Zbor narodne garde predstavljao je jedinicu narodne i civilne zaštite te krizni stožer mještana Ivanovca, a osiguravao je i snabdijevanje malobrojnog stanovništva koje se usudilo ostati u selu tijekom ratnih zbivanja te je koordinirao obranu. Konačna službena evakuacija mještana obavljena je 20.11.1991. godine, pod granatama. Prognanici su prvotno smješteni u prostorije Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, potom je jedan dio otišao u Crikvenicu, drugi su potražili utočište u Hrvatskog prigorju i Zagrebu, a najmanji dio otišao je u Osijek i okolna mjesta.⁶⁶

U rujnu 1991. godine, susjedni Antunovac, također je bio svakodnevna meta srpskih pobunjenika. Bio je važna strateška točka na ulazu u Osijek, a također je bio veza Laslova i Ernestinova s drugim hrvatskim područjima te je preko njega išla pomoć tim mjestima tijekom rata. Sve do prosinca, neprijateljske snage nisu mogle ući u selo zbog dobre organizacije mještana i kvalitetnoj obrani. Mještani su se nosili s razaranjem kuća, međutim, nisu ih napuštali, čak ni oni koji žive na samom početku sela.⁶⁷

⁶⁴ Isto, str. 398.

⁶⁵ Sučić, Stjepan, „Značaj obrane Vukovara u stvaranju hrvatske države“, Vol.12, No.3. *National security and the future*, Zagreb, 2011., str. 64.

⁶⁶ Sršan, S., *Povijest sela i župe Ivanovac*, str. 71.

⁶⁷ Filipi, Mario, *Na istočnom pragu Domovine (Slavonija, ljeto/jesen 1991.-kamenom i perom)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, str. 122.

Zagrebačka 101. brigada preuzima liniju obrane prema Ivanovcu i Čepinu, a čepinska bojna HOS-a odbija zapovijed o povlačenju radi odmora. Nakon nekoliko dana Zagrepčani se povlače, a jedini preostali branitelji bili su Čepinčani, kojima je bio zapovijeden odmor. Da su izvršili zapovijed, velikosrpskim bi se agresorima u potpunosti oslobodio koridor za preuzimanje prometnice Osijek-Đakovo, a u njihove bi ruke tada pao Ivanovac, Čepin i sela u blizini. Time bi se olakšalo daljnje napredovanje za potpuno opkoljavanje grada Osijeka. Danima kasnije, Osijekom je kružila priča da su Ivanovac i Čepin potpuno prazni, a to je u mještane Osijeka unosilo dodatni nemir i paniku te su se pojedini zapovjednici pripremali za napuštanje grada. Činjenica je da u Ivanovcu i Čepinu nije bilo civila, ali hrabrih hrvatskih branitelja nije nedostajalo. U to je vrijeme bilo više pokušaja srpskih agresora za ulazak u Ivanovac, ali uvijek im je bio pripremljen doček paljbom topa *Debele Berte*, koja je bila često u upotrebi. Hrvatski su branitelji uvijek točno znali kada je dolazila nova skupina Srba, budući da su to redovito oglasili novom minobacačkom paljbom po položajima branitelja ili po selu.

Već prvog dana agresorskog pokušaja osvajanja Ivanovca, poginuli su Josip Milas, Tihomir Čudnić, Zoran Slivonja i Josip Ribić. Budući da Srbi nisu mogli osvojiti selo, ono je svakodnevno bilo meta četničkih granata pa i tijekom noći. Mnoge su kuće stradale, a stradala je i župna crkva svete Rozalije. Toranj crkve danomice je bio gađan, a napokon je pogođen u veljači 1992. godine. Nakon toga, crkvu je pogodilo šezdesetak projektila većeg i manjeg kalibra.

Zima je sve jača približavanjem Božića 1991. godine, a Ivanovac nalikuje na odlagalište smeća i otpada, pust i prazan, bez civila. Selo su povremeno obilazili pripadnici Hrvatske vojske na prvoj crti bojišnice u redovitoj ophodnji i smjeni, a osim njih, u selu su se mogle vidjeti jedino ranjene domaće životinje i psi, koje su mještani morali ostaviti spašavajući vlastiti život.⁶⁸

Hrvatska je vojska, u Ivanovcu bila smještena po kućama koju su mještani morali napustiti u evakuaciji 20.11.1991., a vojsku su činile našička, zagrebačka 101. i osječka 130. brigada. Sigurnost je bila mala ili gotovo nikakva, jer seoske kuće nisu bile izgrađene za ratna razaranja, a tek u nekolicini obiteljskih kuća zaklon se mogao naći u podrumima, kojih je bilo malo zbog niskog terena i podvodnog zemljišta. Branitelji su često morali mijenjati svoje položaje, a to su činili premještajući se iz jedne kuće u drugu, s ciljem zavaravanja protivnika.

⁶⁸ Sršan, S., *Povijest sela i župe Ivanovac*, str. 72., 73.

Povremeno je ta taktika i imala koristi, budući da su se i u braniteljskim redovima skrivali špijuni, koji su otkrivajući položaj hrvatskih branitelja odrađivali dobar posao za svoju stranu. Za hrvatske branitelje, najveći su problem bili agresorski snajperisti. Izazivali su velik strah i nesigurnost, budući da su u redove svojih snajperista uvrstili vrhunske sportaše i strijelce, a u ratnim zbivanjima umjesto medalje, za ubojstvo hrabrog branitelja dobili bi alkohol ili drogu.

Tijekom zime 1991. godine, selo je ostalo bez vode i struje, a jedino što je u noći svijetlilo bili su meci i granate koje su padale na selo. Neposredno prije rata, u pogon je pušten novoizgrađeni vodotoranj koji je opskrbljivao selo pitkom vodom, a u zimu je pogođen projektilom i selo je ostalo bez pitke vode. Branitelji su se u napuštenim kućama koristili svime što je ostalo od odbjeglih civila. Nije nedostajalo ni ogrijeva niti hrane, budući da su se mještani pripremili za nadolazeću zimu, ne sluteći ratna zbivanja i primorani odlazak iz vlastitog doma radi spašavanja samog života i vlastite sigurnosti.

Agresor je u planu imao zauzeti magistralnu cestu koja povezuje Osijek i Đakovo, uz cestu prema Našicama. Ti su planovi zaustavljeni i onemogućeni akcijom branitelja slavonske 130. brigade. Postrojbe Osječke operativne zone, dobro su se naoružale i uz postrojbe iz Zagreba i Našica uspješno doprinijele obrani Osijeka od neprijatelja i pokušaja osvajanja istočnog dijela Hrvatske. Nabava oružja organizirano se odvijala uz pomoć hrvatske dijaspore na svim bojištima diljem Hrvatske. Već početkom 1992. godine, ratni moral neprijatelja polako se stišavao, a mnogi su bježali s ratišta, budući da je velik broj neprijateljskih ratnika bio prisiljen sudjelovati u ratu. Agresorske postrojbe posjedovale su teško oružje kojim nije imao tko upravljati te su se granatiranja po istočnim selima polako stišavala. Upravo nedostatak stručnih ljudi u agresorskoj vojsci, razlog je što nisu svi ispaljeni projektili pogodili mete. Da je svaki projektil pogodio selo, nakon rata ne bi ostale ni ruševine koje su dočekale svoje vlasnike po povratku u domove.⁶⁹

Za duhovni život branitelja u Ivanovcu bio je zadužen župnik Andrija Vrbanić, koji je ujedno i zapovjednik narodne zaštite. Priključuje se u vojnu postrojbu Hrvatske vojske 130. brigade i na raspolaganju je hrvatskim braniteljima. Svoj je zadatak ispunio slušajući ispovijedi i teške priče hrvatskih branitelja, svojim radom pokušava ublažiti teškoće i nezamislive duševne rane mladih ljudi u ratnim stradanjima. Također, oformio je i tamburašku skupinu mladića iz skupine branitelja, kojima u braniteljske redove pokušava unijeti malo vedrine i opuštenosti. Tamburašku grupu činili su Mario Zbiljski, Zoran Horvatek, Josip Klasan, Marijan Koprivnjak,

⁶⁹ Sršan, S., *Povijest sela i župe Ivanovac.*, str. 74.

Božidar Horvatek, Damir Knjaz i Andrija Vrbanić. Župnik u slobodnim danima nastoji običi neokupirane dijelove Hrvatske i skupiti priloge za obnovu oštećene crkve, već tada vjerujući u povratak civila u selo, šireći time nadu i optimizam u teškim stradanjima i materijalnim, duhovnim, psihičkim i životnim gubicima. Organizirao je zajedničke mise za branitelje, ne dozvoljavajući pad morala i duhovnog života. Poginuli branitelji i civili iz Ivanovca, Ernestinova, Laslova, Antunovca i nekoliko okolnih pustara su: Tihomir Čudić, Danijel Dorić, Damir Farago, Predrag Farago, Ivica Klasan, Dragutin Kliček, Ante Milas, Josip Milas, Stanislav Milas, Mato Pavlović, Stjepan Perhot, Stjepan Perić, Slavko Plečko, Đurđica Posavec, Josip Ribić, Zoran Slivonja, Drago Starčević i Đuro Zečević. Nestali branitelji su Stjepan Brezinščak i Ivan Zbiljski.

Neposredno pred selom, branitelji su uspjeli zaustaviti velikosrpskog agresora bez obzira na svakodnevna i snažna bombardiranja. Mjesto je pretrpjelo velika razaranja, a nije bilo kuće i objekta u selu koje nije bilo oštećeno. Štetu su pretrpjeli svi infrastrukturni objekti poput vodovoda, škole, crkve, zdravstvene stanice i mnogi drugi.

Udobnost raskošnih i luksuznih hotela u kojima su pronašli utočište, privremeni smještaj i zaklon od rata i smrti, ne može zamijeniti skromni i topli dom izbjeglica, koji su velika žrtva ratnih zbivanja. U prvim danima progonstva činilo se da će potrajati kratko, a ono je potrajalo godinama. Veliki egzodus Hrvata tijekom Domovinskog rata zahvatio je i Ivanovac, Antunovac, Ernestinovo i Laslovo, odakle je prognano više od pet tisuća žitelja. Vjerovali su da će njihovo izbivanje iz domova trajati dan ili dva, stoga su mještani napuštali sela noseći samo osobne stvari u vrećicama. Odlazak mještana autobusima prema sigurnijim dijelovima Hrvatske organizirala je civilna zaštita, čiji je zapovjednik bio Josip Ribić. Zapovjednik je poginuo od gelera na putu prema organizaciji autobusa za prijevoz izbjeglica, a zamijenio ga je župnik Andrija Vrbanić. Autobus je kretao iz Čepina, budući da se u Ivanovac nije moglo ući, a civili su od ranih jutarnjih sati 20.11.1991., nakon napada na selo, Ivanovac napuštali uglavnom pješice i traktorima. Autobus je iz Čepina krenuo prema Zagrebu, a mnogi su se pitali zašto odlaze u Zagreb ako napuštaju kuće samo na jedan ili dva dana. Jedan dio izbjeglica smještaj je našao kod rodbine u Osijeku, misleći da je tamo dovoljno sigurno, pojedinci su se smjestili u selima oko Bizovca, zatim u Hrvatskom Zagorju, a neki su civili stigli i do Mađarske, Njemačke i Austrije.⁷⁰

⁷⁰ Sršan, S., *Povijest sela i župe Ivanovac*, str. 72.-80.

5.3. Tenja prije i tijekom Domovinskog rata

Tenja je danas prigradsko naselje grada Osijeka i nalazi se dva kilometra južno od Osijeka. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Tenji je živjelo ukupno 7663 stanovnika, od kojih je bilo 2813 Hrvata i 4177 Srba. Prije i tijekom rata, Tenja je bilo selo i imalo je mjesnu zajednicu, mjesni ured, osnovnu školu, poštu, banku, IPK – Kooperaciju, zdravstvenu stanicu, ljekarnu, petnaestak trgovina te desetak ugostiteljskih radnji.

U Tenji se još tijekom 1990. godine osjetio dašak nacionalnog sukoba među njenim stanovnicima, budući da je takozvana Nova Tenja imala većinsko hrvatsko stanovništvo, dok je takozvana Stara Tenja imala većinsko srpsko stanovništvo. Tijekom 1990. godine, dolazilo je do verbalnih sukoba među hrvatskim i srpskim stanovništvom, a ona su većinom bila potaknuta požarima koji su, naizgled slučajno nastajali, a obzirom na njihovu učestalost tijekom kolovoza, stanovnici su zaključili da ih je ljudska ruka namjerno izazvala. Srbi za požare optužuju „ustaše plaćenike iz emigracije“, dok su Hrvati uvjereni da incidente ne izaziva hrvatska ruka. Jedan od verbalnih sukoba, dogodio se prilikom posjete Josipa Reihla-Kira iz Policijske uprave Osijek: „...Onda je govorio Božo Vidaković, zvani Trafikant. I on osuđuje ovo paljenje – ali, on zna tko pali, ne zna po imenu i prezimenu, no zna da to čine plaćenici za marke i to plaćenici iz ustaške emigracije. Osuđuje ovu državu i spominje da njegova kći ne može dobiti posao samo zato što je Srpkinja. Nitko mu ne plješće, ali nitko se i ne protivi njegovim riječima.“⁷¹ U ovakvim događajima stanovnicima postaje sve jasnije kako sukobi na nacionalnoj razini postaju sve dublji.

Prema knjizi *Hranite ili ubijte*, autora Mate Božičevića, stanovništvo u Tenji podijelilo se na srpsko i hrvatsko na razne načine: „Pored Večernjeg lista često kupujem i Večernje novosti. Prvi list objavljuje da je izvršena agresija na slobodnu Hrvatsku, drugi da je ugrožen srpski narod u Hrvatskoj, te traži od cijelog srpskog naroda da se pomogne ugroženom Kninu i drugim krajevima.“⁷² Propagande su vješto činile svoje zadatke te sukobljeno stanovništvo sve više dijelile ideološki, a osobe koje žive vrata do vrata, nisu više gledale stvarnost i svoje susjede kao ljude, već kao pripadnike određene politike. U ljeto 1991. godine, autor spomenute knjige, Mate Božičević, odbio je napustiti Tenju i uz još malobrojno hrvatsko stanovništvo u Staroj Tenji nastojao je što normalnije izvršavati dnevne obaveze. Kao matičar u Mjesnom uredu, zaputio se na svoje radno mjesto. Dvojica poznatih muškaraca srpske nacionalnosti

⁷¹ Božičević, Mate, *Hranite ili ubijte, 45 dana u srpskom zatvoru u Borovu Selu, 2. srpnja do 15. kolovoza 1991.*, Rama-Penava, d.o.o., Zagreb, 1997., str. 11.

⁷² Isto, str. 13.

dolaze naoružani u Mjesni ured i odvođe Božičevića u podrum jedne obiteljske kuće, iz kojega su odvedeni u Borovo Selo u srpski zatvor na prisilan rad s još nekoliko mještana Tenje. Od 2. srpnja do 15. kolovoza 1991. proživljavaju torturu logora. Razmijenjeni su u Nemetinu.⁷³

Osim zarobljavanja hrvatskih mještana Tenje i prisilnog iseljavanja mještana, srpski su pobunjenici vodili i otvorene oružane sukobe s braniteljima koji su u Tenji. U Tenji je još uvijek jedanaest nestalih civila koji su zadnji viđeni u srpskim improviziranim zatvorima⁷⁴, gdje su mučeni, ubijeni, a njihovi su posmrtni ostatci prema zadnjim saznanjima premješteni i zapaljeni. U krvavom okršaju između srpskih pobunjenika, koji su u potpunosti okupirali takozvanu Staru Tenju i pripadnika ZNG-a i MUP-a Hrvatske u Novoj Tenji, 7. rujna 1991. godine, branitelji su pružili žestok otpor i umalo oslobodili Tenju od srpskih pobunjenika. Međutim, prema riječima sekretara Sekretarijata za narodnu obranu općine Osijek, Branimira Glavaša, Tenja bi bila oslobođena od srpskih pobunjenika do podneva, da se nisu pojavile snage JNA i pripomogle pobunjenicima. Cijeli je Osijek pratio vijesti i događaje iz Tenje, a preostalo stanovništvo u Osijeku bilo je svjesno da je grad iduća meta odmetničkih napada, ukoliko se ne zaustave u Tenji. Osijek je u tim trenucima bio najistočnija točka u Slavoniji u kojoj se još nisu pojavili srpski pobunjenici i terorizirali stanovnike. U odmazdi srpskih pobunjenika zbog gubitaka u Tenji, uništeno je hrvatsko selo Čelije, koje se nalazilo jugoistočno od Osijeka, u Čelijama je poubijana stoka, mehanizacija odvezena u smjeru Bobote, a evakuirano stanovništvo stiglo je u Osijek. Ono što u Čelijama nije uništeno granatama i minama, zapaljeno je u podmetnutim požarima, a netaknutim su ostale samo nekoliko kuća u kojima su dotad, najvjerojatnije, živjele pravoslavne obitelji. Zasigurno se moglo utvrditi da sela Čelije više nema.

Kao i u svim ratovima, mediji i propaganda i u Domovinskom su ratu imali ulogu manipulacije i širenja informacija, bile one istinite ili ne. Naime, u emisiji TV-a Beograd, u srpnju su emitirane emisije u kojima tenjski pobunjenici šalju apel srpskoj javnosti da dođu u Slavoniju braniti Srbiju te da je sramotno kako u Tenji ustaše ubijaju nevine Srbe. Nakon tih su se apela na ulicama Tenje pojavili tenkovi i oklopni transporteri JNA, koja je kao i obično, pristupila klasičnoj taktici tampon zone, odnosno pokupila ranjene i mrtve i otpremala ih u smjeru Srbije, a ranjenici su se nakon nekoliko dana vraćali osvježeni, u okupirani dio Tenje s novim naoružanjem i novim ljudstvom.

⁷³ Božičević, M., *Hranite ili ubijte, 45 dana u srpskom zatvoru u Borovu Selu, 2. srpnja do 15. kolovoza 1991.*, str. 89.

⁷⁴ Presuda u ime Republike Hrvatske, K-61/93-74

Događaji u Tenji dokazuju kako koordinatori pobunjeničkih formacija u Slavoniji nisu planirali napuštati svoje položaje nadomak Osijeka, čak i ako im u pomoć za pobunjeničke akcije mora priskočiti JNA. Za srpske je pobunjenike bilo iznimno bitno održati položaje u Tenji jer je njihova uloga bila u održavanju ratne psihoze nadomak Osijeka. U tim trenucima, opasnost pobunjenika zahtijeva stalnu prisutnost hrvatskih jedinica u Tenji, a to omogućava lakše kretanje pobunjenih srpskih skupina po selima istočnije od granice, primjerice Bijelog Brda, preko Tenje, Palače, Ade, Markušice i Gaboša, a završava u snažnom četničkom uporištu Mirkovcima.⁷⁵

Kao jedna od većih tragedija vezanih uz ratnu Tenju, danas se spominje tragedija u šumi Rosinjača, koja se nalazi između Tenje i Osijeka. Naime, na hrvatskoj je strani, u toj bitci, sudjelovalo šesnaest vojnika 106. brigade, a s agresorske strane, oklopno-mehanizirani bataljon JNA i formacije pobunjenih Srba, kojih je brojčano bilo puno više nego osječkih branitelja. Nakon topničke pripreme, 5. prosinca 1991. godine, snage JNA i pobunjeni Srbi, krenuli su u osvajanje Osijeka oklopno-pješačkim napadom, a najjači su prodor usmjerili kroz Rosinjaču na južnom prilazu gradu. Budući da u tom pravcu hrvatske snage nisu očekivale veći prodor agresora, na položaju u Rosinjači bilo je svega šesnaest pripadnika 106. osječke brigade Hrvatske vojske. Toga su dana u neravnopravnoj borbi izginuli svi hrvatski branitelji u šumi Rosinjača. Od šesnaest poginulih branitelja, jedan još uvijek nije pronađen. Akcija izvlačenja poginulih branitelja održana je u tajnosti nekoliko dana nakon tragičnog događaja, a izvlačenje poginulih branitelja predvodio je general Mladen Mikolčević. Detaljnije o akciji izvlačenja poginulih branitelja, može se pogledati u dokumentarnom filmu pod nazivom *Rosinjača*. Sama akcija izvlačenja tijela poginulih branitelja snimljena je kamerom hrvatske radiotelevizije, ali bez odgovornosti HTV-a, samostalnom odlukom snimatelja Marija Romulića. Svojim su otporom osječki branitelji nakratko zaustavili neprijatelja te omogućili konsolidaciju obrane da drugim prilazima Osijeku. Grad Osijek ipak je obranjen 5. prosinca 1991. godine, a na njegovim je prilazima toga dana poginulo dvadeset i šest pripadnika 106. brigade Hrvatske vojske.⁷⁶

Među poginulim hrvatskim braniteljima, šesnaest je mještana Tenje koji su stradali u izravnim borbama s okupatorskim snagama i najezdama snaga JNA. Poginuli hrvatski branitelji su Đuro Kiš, Justin Zekić, Miroslav Grgić, Petar Hupert, Franjo Bertanjoli, Ivan Šenk, Ivan Ilinić, Marko Vuković, Andrija Maurović, Jozo Šošić, Željko Ćuti, Petar Bašić, Zvonko

⁷⁵ Topić, Dario, Špišić, Davor, *Slavonska krv*, str. 60., 64., 65.

⁷⁶ Domovinski rat, izdavač: Portal Domovinski rat, str. 44.

Mihaljević, Zvonimir Duka, Krunoslav Batai i Antun Batinić, a pripadali su 106. brigadi samostalne satnije Tenja.⁷⁷

⁷⁷ Božičević, Mate, *Hranite ili ubijte, 45 dana u srpskom zatvoru u Borovu Selu, 2. srpnja do 15. kolovoza 1991.*, str. 91.

6. Ishodi Domovinskog rata

U listopadu 1991. godine, priznat je neuspjeh ofenzive JNA i prvotnog plana osvajanja teritorija Hrvatske. Za taj neuspjeh, znao je samo najuži krug srbijanskih političara i vojnih dužnosnika. Jedan od najvećih razloga neuspjeha, bio je poraz Gardijske divizije, na koju su srbijanski lideri računali kao glavni faktor srpske pobjede. U Slavoniji i Srijemu nije uspio operativni razvoj divizije, a tako je i JNA odustala od namjere da porazi Hrvatsku vojsku te se zadržala na opciji izvlačenja okruženih snaga i osvajanja teritorija na kojem je većinski živjelo srpsko stanovništvo ili bilo mnogobrojno.⁷⁸

Niti u narednim godinama ratovanja ne prestaju provokacije pobunjenih Srba u Hrvatskoj. Početkom 1992. godine, kod Novog Marofa, pobunjeni Srbi iz zrakoplova obaraju helikopter promatrača Europske zajednice koji tom prilikom pogibaju, a svijetu je bilo sve jasnije što se događa u Republici Hrvatskoj. Vatikan priznaje Hrvatsku 13. siječnja 1992., a potom, 15. siječnja, isto čine i Njemačka te druge europske zemlje. U veljači je Rezolucijom broj 743, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda donijelo odluku o dolasku UNPROFOR-a, kao zaštitnih snaga Ujedinjenih naroda, koje bi u narednih 12 mjeseci trebale osigurati prekid vatre na okupiranim područjima u Hrvatskoj, a prve snage UNPROFOR-a na područje Hrvatske stižu u ožujku. U tom razdoblju, grad Osijek suočavao se s brojim topničkim napadima, ali Osječani su, predvođeni Branimirom Glavašem, uspješno odolijevali agresorskim pothvatima.⁷⁹

Rat 1990.-1999. godine na prostorima bivše Jugoslavije, završio je porazom velikosrpske ideje, a svoje samostalne države, pomoću međunarodne zajednice, ostvarili su Hrvati, Slovenci i Makedonci. Bosna i Hercegovina postala je država, ali pod međunarodnim protektoratom, dok su se Albanci na Kosovu oslobodili srpske vlasti te stavljeni pod međunarodnu zaštitu, a Crna Gora je do 2006. godine ostala u zajednici sa Srbijom. Rat je donio nekoliko stotina tisuća mrtvih, oko četiri milijuna prognanih i izbjeglih, a spaljen je velik broj sela i gradova, uništena gospodarstva i moralno rastrojstvo milijuna ljudi.⁸⁰

Oružane snage Republike Hrvatske u Domovinskom ratu, izgubile su 3761 branitelja, a najveći gubitci bili su u Vukovarsko-srijemskoj županiji, 1014 ljudi. Prema podacima JNA s početka ožujka 1992. godine, u Hrvatskoj je poginulo i umrlo 1279 ljudi, koji su bili pod komandom JNA, dobrovoljci ili pripadnici teritorijalne obrane, od posljedica ranjavanja. Rat u

⁷⁸ Marijan, Davor, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990.-1991“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 40., No.1., str. 47.-63, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008., str. 60.

⁷⁹ Gumzej, J., *Od balvana do Dayton*, str. 96.

⁸⁰ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 788.

Hrvatskoj nije bio hrvatski izbor, već je bio splet događaja koji se očito nije mogao izbjeći, a bio je početak krvavog raspleta dugogodišnje jugoslavenske krize. Budućnost Jugoslavije ovisila je o dogovoru republika, a one se nisu mogle dogovoriti za miran razlaz.⁸¹

Republika Hrvatska, oslobodila je velike dijelove okupiranog teritorija oslobodilačkim akcijama i vojno-redarstvenim operacijama Maslenica, Bljesak, Ljeto '95, Oluja, Odlučna sila i Maestral, a ostali dio okupirane Hrvatske oslobođen je mirnom reintegracijom. Mirnom reintegracijom 1996.-1998. oslobođeni su i okupirani dijelovi oko Osijeka i cijela istočna Slavonija.

⁸¹ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str., 61., 62., 63.

Zaključak

Nakon prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, osamostaljenja Republike Hrvatske iz Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i uspostave samostalne države, Republika Hrvatska, suočila se s pobunjenim srpskim stanovništvom i okupacijom velikog dijela teritorija. Pobunjeno srpsko stanovništvo u Hrvatskoj, bilo je pod utjecajem srpskih medija i ideje stvaranja Velike Srbije, a ratnu euforiju dodatno su zahuktavale i vijesti iz Beograda o ugroženom srpstvu na teritoriju Hrvatske.

Osijek u Domovinskom ratu, gotovo je svakodnevno bombardiran i granatiran iz svih smjerova okupiranih dijelova Hrvatske. Tijekom rata, održao se kao najistočnija neokupirana točka Republike Hrvatske, a to je značilo i stalnu bojazan od dolaska okupatorskih snaga u sam grad Osijek. Iz okupiranih mjesta nadomak Osijeka, hrvatsko je stanovništvo većinom evakuirano, a preostali hrvatski branitelji svakodnevno su se suočavali s pobunjenim Srbima i snagama Jugoslavenske narodne armije koje su pomagale okupatorima.

Osječki su branitelji, uspjeli osloboditi grad od pripadnika Jugoslavenske narodne armije, oslobodivši sedam vojarni u kojima su bile smještene jedinice vojske, mehanizacija, logistika i sve vrste naoružanja. Time su onemogućili neprijatelju da grad napada iznutra i natjerali ga na povlačenje u već okupirane dijelove. Oslobođanjem vojarni, osječki branitelji preuzimaju velik dio preostalog naoružanja Jugoslavenske narodne armije, ali pripadnici neprijateljske vojske, napuštajući vojarni i povlačeći se, demonstriraju silu bombardirajući naselja uz Osijek te mnogi civili i branitelji gube živote.

Hrvatsko je stanovništvo, pretrpjelo velike materijalne štete i ljudske gubitke, a branitelji su svakodnevno bili izloženi pogibelji kako bi očuvali uspostavljenu demokraciju i samostalnu državu. Najveća se žrtva u Domovinskom ratu pripisuje gradu Vukovaru, koji je potpomogao obrani cijele Hrvatske i zadržao silu Jugoslavenske narodne armije i dao hrvatskoj obrani tri mjeseca za organizaciju svojih obrambenih formacija.

Literatura

1. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga RH, Zagreb, 2012.
2. Anzulović, Branimir, *Mit o nebeskoj Srbiji, Polazište osvajačkih ratova i zločina u 20. stoljeću*, Večernji posebni proizvodi d.o.o, Zagreb, 2011.
3. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
4. Božičević, Mate, *Hranite ili ubijte, 45 dana u srpskom zatvoru u Borovu Selu, 2. srpnja do 15. kolovoza 1991.*, Rama-Penava, d.o.o, Zagreb, 1997.
5. Despot, Zvonimir, Danijel, Tatić, *Ideja o Velikoj Srbiji: Od Ilije Garašanina do Tomislava Nikolića, Izvori velikosrpske ideologije, politike i agresije*, Zagreb 2012.
6. Filipi, Mario, *Na istočnom pragu Domovine (Slavonija, ljeto/jesen 1991.-kamenom i perom)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2006.
7. Gumzej, Jakov, *Od balvana do Daytonu*, Nakladničko trgovačko društvo Mato Lovrak, Zagreb, 2000.
8. Marijan, Davor, „Bitka za Vukovar 1991.“, *Scrinia Slavonica*, Vol.2, No.1. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.
9. Marijan, Davor, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990.-1991“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 40., No.1., str. 47.-63, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.
10. Marijan, Davor, „Zamisao i propast napadne operacije Jugoslavenske narodne armije na Hrvatsku u rujnu 1991. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol.44., No.2., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2012.
11. Mihanović, Ivan, „Borba za vojarne i oružje u Osijeku 1991. godine“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, Vol.19, No.37., str. 11.-31., Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski i Turk, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 2016.
12. Pek, Branko, Lang, Slobodan, *Pravo na dom*, Osijek, 2011.
13. Sadkovich, J., James, „Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 40, No.1., str. 177.-194., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.
14. Sršan, Stjepan, *Povijest sela i župe Ivanovac*, Državni arhiv u Osijeku i Rkt, župni ured Ivanovac, Općina Antunovac i Općina Ernestinovo, Osijek, 2004.

15. Sučić, Stjepan, „Strategijske značajke Domovinskog rata tijekom 1991.“, *National security and the future*, Vol.12., No 4., Udruga svetog Jurja, Zagreb, 2011.
16. Sučić, Stjepan, „Značaj obrane Vukovara u stvaranju hrvatske države“, Vol.12, No.3. *National security and the future*, str. 11.-69., Zagreb, 2011.
17. Topić, Dario, Špišić, Davor, *Slavonska krv*, NIP Glas Slavonije, Osijek, 1992.
18. Vrbanac, Vinko, Koščak, Mirko, *Osječki rujun 1991., Kazivanja osječkih branitelja – izravnih sudionika u bitkama za oslobađanje vojarni*, Osijek, 2016.
19. *Vojna policija u Domovinskom ratu*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, 1998.
20. Domovinski rat, izdavač: Portal Domovinski rat
<https://www.scribd.com/doc/71740728/Domovinski-Rat> datum zadnjeg posjeta: 6.10.2017.
21. <http://hcz-zu.hr/osijek-u-domovinskom-ratu-osijeku-do-sijecnja-1992-g/> datum zadnjeg posjeta: 29.8.2017.
22. <https://www.morh.hr/hr/25-obljetnica-stradanja-vukovara-i-%C5%A1kabrnje/vukovar/povjesnica,-vukovar.html> datum zadnjeg posjeta: 28.8.2017.
23. <http://www.hkv.hr/domovini/domovinski-rat/2087-zaboravljeni-osijek-u-vrijeme-domovinskog-rata.html> datum zadnjeg posjeta: 28.8.2017.
24. <https://www.documenta.hr/hr/zlo%C4%8Din-u-tenji-opt.-jovan-rebra%C4%8Da-i-dr.html> Presuda u ime Republike Hrvatske, K-61/93-74; datum zadnjeg posjeta: 1.10.2017.